

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA JIŽNÍ MORAVĚ

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA JIŽNÍ MORAVĚ

OBSAH	
SLOVO REDAKCE	4
A CO DÁL...	
Prof. PhDr. Miloš Stehlík, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
PAMÁTKOVÁ PÉČE – A CO DÁL	5
NÁZORY	
Prof. PhDr. Rudolf Chadraba CSc., <i>Univerzita Palackého v Olomouci</i>	
MAX DVOŘÁK A METODA DĚJEPISU UMĚNÍ	10
(přednáška ze semináře k poctě M. Dvořákovi)	
Arch. Betine van Santen, <i>Utrecht</i>	
ZMĚNY V HISTORICKÉM MĚSTĚ	14
(přednáška ze semináře Brno – Utrecht)	
ZKUŠENOSTI	
Ing. arch. Dana Novotná, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
TELČ – HORNÍ BRÁNA	18
PhDr. Jan Kozdas, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
ZNOJMO – PRAŽSKÁ BRÁNA	21
PhDr. Kateřina Dvořáková	
ZNOJMO – ROTUNDA SV. KATEŘINY (průzkumy nástěnných maleb)	24
PhDr. Věra Kovářů, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
OCHRANA PAMÁTEK V PŘEDMĚSTÍCH BRNA	39
PhDr. Zdeněk Vácha, Mgr. Vlastimil Sochor, Romana Smékalová, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
RESTAUROVÁNÍ KAŠNY PARNAS NA ZELNÉM TRHU V BRNĚ	43
Ing. Libuše Sedláčková, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
ARBORETUM V JEMNICI – NOVÁ KULTURNÍ PAMÁTKA	47
Mgr. Marta Procházková, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
NÁLEZ SGRAFITA V NOVÉM VESELÍ	48
PhDr. Pavla Mazalová, <i>Památkový ústav v Brně</i>	
ZÁMECKÁ KNIHOVNA V LYSICÍCH	50
ROZMANITOSTI	
EDIČNÍ ČINNOST	52
SEMINÁŘE	57
VÝSTAVY	60
HRADY A ZÁMKY	62
ORGANIZAČNÍ STRUKTURA PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ	64
ZÁVĚREM	65

Úvodem.

Nultým číslem Památkové péče na jižní Moravě, které právě začínáte číst, Vás chceme uvést do problematiky ochrany památek a otevřít diskusi, která by pomohla řešit rozpory, a která by hledala společnou cestu v boji s časem, dobou a nekompetentností. Chtěli bychom napomoci k vzájemné objektivní komunikaci zainteresovaných stran.

Zkušenosti nám každodenně potvrzují, že řada „neřešitelných“ problémů a komplikací vyplývá v oblasti našeho zájmu (stejně jako v řadě jiných oborů) z nedostatku informací a z informačních šumů.

Chtěli bychom, abyste i vy projevíli chuť ke konstruktivní polemice, aby zájem prezentovat výsledky práce v památkové péči na stránkách tohoto časopisu nebylo jen naším zájmem, ale i vaší potřebou.

redakce

A CO DÁL ...

PAMÁTKOVÁ PÉČE, A CO DÁL ...

Miloš Stehlík

Úvodem a k zdůvodnění následujících a v současné chvíli snad potřebných několika poznámek o památkové ochraně a péči připomínám dávnou existenci samostatného brněnského Památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, který působil od roku 1920 jako pokračovatel vídeňské centrální komise v moravské a slezské oblasti. Odkaz zakladatele novodobé památkové péče Maxe Dvořáka, který zemřel na Moravě a našel místo svého posledního odpočinku v Hrušovanech nad Jevišovkou, je v této moravské instituci, byť prošlé tolika organizačními změnami, především pokud se pravomoci týká, rozvíjen, třiben, a činností pracovníků nadále krystalizuje ve snaze dobrat se kladných výsledků v památkovém dění. Zdá se tedy, že by vše mělo být v pořádku. Ptám se však: je tomu opravdu tak? Proč není - nejen na Moravě, ale i v Čechách - vždy dosaženo kladných výsledků? Proč občas dochází k míjení vytčeného cíle? Proč se kupí plno otazníků hned na počátku památkových akcí, a proč pak ten údiv nad pochybeným konečným výsledkem?

Vazbou na životní prostředí, v němž žijeme, jsme vlastně vřazeni rovněž do světa památek. Protože umělecká díla v jakékoliv podobě a vzájemných souvislostech vznikla lidskou rukou, mají konečné trvání. Ohrožuje je nebezpečí zániku, a to vlastně již od počátku jejich existence. Proměňují se často v torzo, vzniklé ať vlivem času nebo zásahem člověka. Naše rozhodnutí, že zachováme památku, musí s sebou nutně přinést potřebu vyřešit její zapojení do současného života.

Základní devizou je otázka, jak uchovat původnost uměleckého díla, ať už jde o městskou aglomeraci, architektonické solitery, sochy, malbu atd. Tvůrčí hodnotu, kterou představují památky, nutno zachovat. Umělecké dílo totiž stojí a padá ztrátou své originality, autenticity, ale rovněž ztrátou zapojení do prostředí svého vzniku. Zmizením nebo popřením jednoho z těchto faktorů se dílo stává neúplným, tedy jakýmsi nechtěným torzem, anebo památka vůbec mizí. Jako umělecké dílo může působit do té doby, dokud je mu ponechána jeho památková podstata. Uvědomění si tohoto postulátu znamená pochopit smysl památkové péče, protože pouhý, jakkoliv dobře míněný citový vztah k památce nevede k správnému postoji k její ochraně a k péči o ni.

Ocitáme se tu nicméně před prahem otázek, vyžadujících přijetí podmínek a předpokladů plně zodpovědného zdůvodnění památkářské metody a praxe. Záměrně říkám metody, nikoliv teorie. Památková péče je - jak již bylo dávno konstatováno - disciplína historická, a jako taková vyžaduje metodický řád v tomto smyslu. Je nepochybné, že jakékoliv podnikání památkové péče uskutečňované ve formě zásahu do organismu památky, je velmi závislé na stavu jejího zachování. Stupeň rozsahu torza je pak do značné míry vodítkem pro způsob opravy, konzervace nebo restaurace, které musí být realizovány bez hodnotových ztrát.

Je vůbec nutné přivádět malbu, sochu, architekturu - ať už jednotlivou nebo tvořící část souboru - do podo-

by odpovídající původnosti? Je dostatečným důvodem k opravě pouze poznatek získaný z výsledku průzkumu? Už předem má být tomu, kdo určuje způsob postupu uvažované památkové akce zřejmé, k jakému výsledku by se mělo a mohlo dojít. Je přijatá metoda správná?

Památka, to znamená umělecké výtvarné dílo, které během času obvykle prošlo mnohými úpravami, se změnilo a nadále mění. Uzpůsobovalo se za své existence soudobým požadavkům funkčním, estetickým a v neposlední řadě i hospodářským. Provedení nezbytných průzkumů a výzkumů v širokém rozsahu vede k zjištění geneze výtvarného díla, nikoliv však vždy k zdůvodněnému oprávnění odstranit pozdější zásah nebo doplnit, či dokonce rekonstruovat památku. Devizou nutně je a musí zůstat uchování umělecké hodnoty díla, která se v šíři a hloubce svého působení neuzavřela hned ve stadiu svého zrodu, neboť mohla být - a někdy bývá - násobena v následující době narůstáním a přidáváním stejně nebo obdobně kvalitních tvůrčích činů. Dvacáté století slibně začalo požadavkem konzervace místo restaurace. Je to postulát Maxe Dvořáka, stále živý i po značném časovém odstupu.

Nepochopení tradic nesených duchovních hodnot, v našich zemích nadto v posledních desetiletích záměrně negovaných, způsobilo značné ztráty na dělném poli památkové péče. Tato kulturní oblast byla plná rozkolísanosti, tápání a někdy bezostyšného sebevědomí rozhodujících činitelů, které vedlo a vyústilo až do poloh, odkud všechno toto „snažení - nesnažení“ vyšlo: k usilování o jakousi slohovou čistotu, k purismu, a to často jako výsledku teoretizování na neujasněném, přesto však tzv. vědeckém základě. K němu se občas přidružila značná dávka romantismu. Na rozdíl od romantismu

Náměstí Svobody s pohledem do ulice Koblížné, r. 1867

vlastenecky motivovaného, který vyznačoval památkovou péčí například v Polsku těsně po válce, u nás - a to většinou - vznikaly tyto tendence z planosti a hubenosti tvůrčích schopností. Pod pláštěm předstírané snahy o zachování hodnot docházelo vlastně k jejich porušování a často ke zničení. Touha po objevování a odkrývání minulého, senzacechtivost, zneužívání hodnot vzniklých tradic, jejich zpřetrhání a přesto zdánlivě ponechání, avšak v jakési vychudlé podobě: to byl a dodnes nezřídka je výsledek dění v památkové ochraně

Nároží ulic Koblížné a Kozí, pohled do nám. Svobody, r. 1945

a péči. Stále se doba ještě neoprostila od nesprávných myšlenek, nezbavila se nedobrych vztahů a zálibností.

Diskuse, a řekněme spory, má-li památková péče teorii nebo ji nemá, svědčí opět přinejmenším o nepoučenosti. Ukazuje se totiž jasně, na jaké vedlejší koleji se všechno toto uvažování octlo. Jsme sice na křižovatce různých proudů myšlení, nepřeborná a nepřehledná změní „ismů“. Nesprávná orientace však není a nesmí být výmluvou, neřku-li omluvou chybných kroků.

Dotkneme se jednoho z častých jevů v památkové péči. Je to důraz na využití památek, který často vyzněl v jejich neprospěch a dokonce zneužití. Zachraňovalo se v mnoha případech kulturní bohatství, jak s oblibou tzv. strážci těchto hodnot říkali, v „památkové velmoči“, na onom území, kde se zároveň dále ničení, a to

Nároží ulic Koblížné a Kozí, r. 1995

často bezostyšně, s puncem státního souhlasu nebo doporučení. Není třeba připomínat, že kupříkladu městské památkové rezervace nevznikly v první řadě proto, aby byly zachovány hodnotné domy ve svých původních urbanistických celcích, ale aby byly pořízeny především finančně a výrobně celkem výhodně získatelné byty. Netřeba oživovat v paměti záměrné rozlišování světských a církevních památek, protože obě kategorie často stejně vzaly za své, když se k tomu naskytlá příležitost. Připomeňme odsouzeníhodné zničení zámku v Odrách nebo kostela v Hustopečích u Brna, zůstáváme-li při tomto už klasickém výčtu jen na moravském území. Zmiňujeme se však pouze o negativních činech, způsobených a dirigovaných z oficiálních správních míst, která tak činila po desítky let se suverénností sobě

Pohled z Joštovy třídy do ulice České, začátek 20. století

Nároží Joštovy třídy a ulice České, r. 1995

vlastní. Nutno ale upozornit, že ztráty přicházely a přichází také jinak a odjinud: docela nenápadnými každodenními cestami a způsoby, lidskou samolibostí, která dává často podnět k nesprávnému přístupu k památce, k jejímu nepochopení, a tím k chybnému zacházení s ní.

Dostáváme se ve svých poznámkách k případům, kdy nepatřičné a nevhodné direktivy vycházejí z rozhodnutí samotného památkového pracovníka, mylně se domnívajícího, že jeho počínání je správné. Tu je třeba toto jeho přesvědčení, způsobující negativní výsledek, se vši důrazností korigovat. Přiznání se k chybě - pokud si svůj omyl uvědomí - je pro mnohé památkové pracovníky velmi těžké, protože se dotýká jejich stavovského sebevědomí. Nepřijetí, nebo dokonce odmítnutí pokorné úcty k již vytvořeným hodnotám komplikuje památkovou péči natolik, že odstranění chyb a nalezení správné cesty je v mnoha případech zcela nemožné. Svědčí o tom přinejmenším diskutabilní řešení především urbanistických otázek nebo úprav jednotlivých

architektonických objektů i jejich souborů. Za mnohé uveďme jihlavský obchodní dům na tamním náměstí, v Brně nedávno provedenou dostavbu proluky na rohu ulic Kobližné a Kozí, novostavbu banky na Joštově třídě, nesmyslnou rekonstrukci Fuchsovy Zemanovy kavárny v pásu historické městské zeleně, nebo například zmatené urbanistické řešení Boskovic, Tišnova, Vyškova, Nového Města na Moravě a dalších měst a obcí.

Jak má být při památkových akcích postupováno, vyčteme z památky samé. Nedostatečnost nebo naopak přemíra zásahů je pak zřejmá. Kdo však posoudí, bylo-li kladného výsledku dosaženo? A tu je kámen úrazu. Má to být samozřejmě památkový pracovník sám. Ne však každý je v tomto povolání na svém místě. V povolání, jehož posláním je chránit památku v její pravdivosti, uchránit její výpověď o sobě samé, o jejím tvůrci, o jejím osudu, o smyslu a opodstatnění její existence. K tomu je totiž třeba kromě příslušného vzdělání i nepostradatelné a žádoucí speciální nadání - podobně jako kupříkladu pro hudební znalce je nutné mít

hudební sluch. Tedy vlohu nezbytnou ke zjištění a ověření, zda zásah prováděný památkovou péčí souzní s uměleckým dílem. Kdo není nadán smyslem naléhavě potřebným pro poznání zmíněných neopakovatelných hodnot - protože kdo jiný nežli umělecké dílo samo sděluje pravdu o tvůrčím činu člověka v celém rozsahu a dosahu - ten nemá a ani si nemůže osobovat právo zasahovat do existence památky, která manifestuje zároveň i atmosféru doby, ve které vznikla. Předpokladem všech těchto deviz je ovšem v první řadě

ujasněný a pevný vlastní vnitřní řád, pokora a úcta ke světu hodnot již vydobytých, avšak někdy skrytých a teprve znovu objevených. Jsou tyto potřebné jistoty, tato požadovaná fakta vůbec známa také majitelům a uživatelům památkových fondů? A je památková péče - dosud stále postrádající dobrý památkový zákon zaručující výkonnou moc odborným orgánům - dostatečně připravena vést na této platformě a za situace, o níž lze již dnes říct, že je katastrofální, smysluplný dialog, jemuž se nelze vyhýbat?

Dvořákem vrcholí v tzv. starší vídeňské škole, oboru založeném osvícencem J.J. Wickelmannem (Dějiny umění starověku, 1764), postupná emancipace na základě znalecké a vývojovými teoriemi ovlivněné slohové kritiky. Vývojový model navržený zakladatelem se omezoval na údajně nepřekonatelné, nejvýš jen nepodobitelné umění klasického starověku (pokud a jak byl sám schopen poznat) a byl to model biologický ve třech stupních: mládí - zralost - stáří, neboli úpadek. Vracel se k raně renesančnímu předsudku zavrhuujícímu „barbarský“ středověk. Po „novém Řekovi“ Rafaelovi viděl Wickelmann už jen úpadek vrcholící Berninim, začínající Michelangelem, kterého přece jeho žák Vasari měl za božského překonavatele antiky, pro Wickelmannu nepřekonatelné.

Pod vlivem Goetha a A.W. Schlegela korigovala první generace vídeňské školy, kolem ze Spiše příchozího J.D. Böhma soustředění znalci, pořadatelé sbírek, autoři soupisů a korpusů památek, znalecké nedostatky Wickelmannovy. Elginské mramory z Partheonu, první vystavené v britském královském muzeu roku 1816, ukázaly skutečný vrchol klasiky, který zakladatel hledal v pozdějším Apollónu belvederském apod. Rozšířila hodnotící záběr ve smyslu Goethově, který již při návratu z klasického okouzlení italského obdivoval jihoněmecký barok a byl dojat gotickými deskami kolínské školy z počátku 15. století, které byly uchovány ve sbírce bratří Boisserée, pohybujících se v okruhu rané romantiky, která též obnovila kult Michelangela.

Další, druhá generace vídeňské školy zakotvila obor v institucích, na univerzitě, v akademickém Institutu

pro rakouský dějepyt, v nově zakládaných muzeích a galeriích. Zde také konali přednášky olomoucký rodák R. Eitelberger a v čížkovickém zámku narozen M. Thausing. Redigovali zároveň soupisy a korpusy, časopisy. Eitelberger zpracoval památky dalmatského pobřeží v kulturně historické šíři. Rozšířili hodnotící záběr uměleckého vývoje. A to pod vlivem renesancí okouzleného, ale funkčnost i jiných slohů studujícího historizujícího architekta a teoretika G. Sempera, jeho žáků, stavitelů muzeí v rámci vídeňského Ringu, a jeho soupevníka Burckhardta, který byl obdivovatelem klasiky, renesance a bezvýhradně Rubense, a který měl nemalé výhrady ke geniálnímu „samoukovi“ Rembrandtovi. Eitelberger navíc dal podnět k odhození břemene estetiky, to znamená v její tehdejší podobě klasicistně normativní, sloužící akademické retardaci.

Tento historický relativismus hodnoty dovršila třetí generace školy, trojhvězdi F. Wickhoff, A. Riegl, M. Dvořák. Završila jej až k pochopení a k probíjení soudobého umění impresionismu, secese (Klimtova výzdoba univerzitní auly), a Kokoschkova barokizujícího expresionismu (Dvořák 1918). Pro Wickhoffa a Riegla už nebyl pozdně římský až raně byzantský rukopis Vídeňské geneze úpadkem, ale mostem ke středověku a jeho specifickým hodnotám. Reliéfy Konstantinova vítězného oblouku i jejich části řemeslně schematicky podrobně hodnotil Riegl, znalec uměleckého řemesla. Polopalmata římského ornamentu nebyla pro něho úpadkem, nýbrž východiskem dále abstrahující islámské arabesky. Archeologické nálezy barbarské industrie (např. spony) považoval za provinciální odnož

Prof. Dr. Max Dvořák

Říma, podobně jako počátky byzantské a středověké architektury. „Všechny cesty vedou do Říma“, opakoval po něm v tomto smyslu jeho žák V. Birnbaum.

Wickhoffovo a Rieglovo dědictví dále rozvinul Max Dvořák, po stránce organizační, výchovatelské, památkářské, ediční, i co do dovršení metody. Ponechal její znalecký základ, který byl již generací druhou garantován spolupráci G. Morelliho, následovně B. Berensona, Američana litevského původu. Otázky metody položil

Dvořák nově. Zatímco Riegl v úvodu ke svému hlavnímu spisu Spätrömische Kunstindustrie vyloučil ikonografii a ponechal jen slohovou kritiku založenou na psychologii vidění - sledování kontinuálního vývoje formy od vidění zblízka (Nahsicht), izolujícího jednotlivosti a zprostředkujícího hmatový vjem, ke skutečně optickému zcelujícímu vidění z odstupu (Fernsicht) - a jen v závěru připustil, že „světový názor“ té které doby se mohl takto projevat. Max Dvořák nejen navázal, ale postupně dospěl k religiozní definici a charakteristice umění pohanského na rozdíl od křesťanského. Nacházíme u něj dokonce termíny jako je „křesťanská architektonika“.

Podle Dvořáka počínaje křesťanskými malbami katakomb je jakýkoliv pokus o návrat ke klasice nebo o novou klasiku zcela nemožný, nevyjímaje Raffaelovu Školu athénskou připravenou reliéfy Donatellovými. Schinkelova Nová strážnice v Berlíně je výstava sloupořadí v portiku neklasickeho půdorysu. Nástup křesťanského umění signalizuje nezvratnou hlubokou proměnu evropského člověka. V katakombách postavy nenavazují mezi sebou fyzické, ale duchovní vztahy, nejsou ve skutečném, ale imaginárním prostoru, nemají půdu pod nohama, nejsou z tohoto světa. Také vývoj sochy nejde jako ve starém Řecku cestou uvolnění archaické strnulosti k vnějšímu, fyzickému pohybu, ale k vyjádření niterných hnutí, oduševnění. Gotické sochy se na rozdíl od „slepých“ antických „skutečně dívají“. Za Konstantina a v nových vlnách dochází jen k povrchové, vnějškové „paganizaci“, návratu mocenské symboliky. Ale na antice poučený Michelangelův David je plný duševního života soustředěného ve srašťeném obočí, pohyb je jen předznačen, má teprve následovat, aktivita je niterná, detaily naturalistické. Tento naturalismus není znám teprve od renesance, jakožto „objevení světa

a člověka“, již gotika jím s vědeckou akribií pozorování vyvažovala idealistický rámec a celkový systém, obojí na subjektivním základě.

Ani moderní umění není podle Dvořáka výjimkou. Od epických cyklů dějových přechází k „variacím na jedno téma“ - vnějškově optické ještě u Monetových Stohů a Katedrál, do nitra nahlédající v Kokoschkových variacích podobizny dámy (litografické album s Dvořákovým úvodem, 1918).

Burckhardtem a ještě Rieglem opovrhovaný manýrismus (podle Burckhardta hlavně špatně pochopený Michelangelův příklad) je na tomto základě Dvořákem pozitivně přehodnocen. Jedna jeho větev, subjektivně zpochybňující světovou zákonitost, hledí nazpět, druhá protobarokní (od pozdního Michelangela ke Grekovi a jeho navázání na byzantinismus benátských madonne-ri) nachází novou zbožnou jistotu. Že tento subjektivismus má své pokračování v moderním umění, dovídal se Bohumil Kubišta z Dvořákových přednášek v Hradci Králové a dále to promýšlel a realizoval s Janem Zrzavým, zatímco Dvořák sám v kritice českého umění již dříve došel jen „od Mánesa ke Švabinskému“. Na druhé straně ovšem nelze zapomenout, že už v jeho habilitační rozpravě o iluminátorech Jana ze Středy, jako o počátku české malířské školy Karlova okruhu (1904), nechyběly prvky tohoto přístupu. Dvořákovy deklarace k metodě, které byly zprvu formalistické a později se zabývaly „vyjadřováním ideí ovládajících lidstvo“, přecenil jeho žák D. Frey a rozšířil schéma dvojího Dvořáka (raného a pozdního), zcela se tím míjí s hlavním přínosem jeho díla, jímž je odlišení umění křesťanského od pohanského.

Ke způsobu, jakým to ve své době a okolnostech učinil, je možno naznačit připomínky. Malby křesťanských katakomb nejsou už z prvního století, jak je dato-

val spolu s J. Wilpertem, ale z třetího. Do té doby vítězilo obrazoborectví církevních otců s odvoláním na zákon Starého zákona. Nejsou tak příkrou negací pohanského triumfalismu veřejných monumentů, kterou Dvořák tak zdůrazňuje. Symetrické konfigurace, které tu vidí, ale označuje za nepodstatné, odkazují k „věčné slávě“, neboli triumfu na onom světě, odkud je pak propůjčován Konstantinovi i dalším protagonistům pozemským. Toto přehodnocení bylo připraveno podle C. M. Kaufmanna již pohanskými Římany, podle F. Rüttena je doloženo výsledky mučedníků. A. Krawczuk ukázal, jak Pavlova koncepce „církve pro pohany“ vedla přes zkázu Jeruzaléma v roce 70 k plánu převzetí mocenského systému, který ovládal rozsáhlou kolonizaci středomoří a černomoří, Římany (po Foeničanech, Řecích a íránské říši). Odtud se pak křesťanství šířilo dál do celého světa.

Dvořák stejně jako Riegl neuvažuje pro křesťanskou antiku výměnu vlivů s orientem. Opozice Strzygowského vůči tomuto názoru na těžce katedře (i když často nepřesná a zmatená) byla nakonec rehabilitována např. Dvořákovým žákem H. Sedlmayrem v Oettingerově sborníku *Östliche Romantik* v článku o kavkazských počátcích románského slohu od 7. století.

Vývojový model dějepisu umění, postupně revidovaný od Winckelmana až k Dvořákovi, je tak přizpůsobován novým poznatkům a jen dále zhodnocuje základní přínos klasiků uměleckohistorické metody.

Dvořák, dnes už jen mlhavě vzpomínaný, bývá konfrontován např. se strukturalismem a tzv. ikonologií Panofského. Zmíněný Sedlmayr se například hlásil ke strukturalismu, jeho další představitel J. Mukařovský se dovolával Dvořákovy dialektiky „idealismu a naturalismu v gotickém sochařství“. Dělo se tak ve shodě s dobovou filozofií, jak ji od Dvořáka převzal

E. Panofsky v *Architecture and Scholasticism*. Podle J. Schlossera již Wickhoff uvažoval o „vnitřní struktuře“ a Dvořák kritizoval Rintelenovy práce o Giottovi. Vytýkal jim, že se utápějí v popisných detailech (jako už Morelliho znalecká rekognoskace) v neprospěch „tvárného principu“ (*Gestaltungsprinzip*). Je možno zaznamenat rovněž blízkost obnovené přírodní filozofie v okruhu E. Macha, A. Einsteina, společně působících

v Praze, a Gestaltpsychologie.

Panofského velmi slavná ikonologická monografie o Dürerovi má též katastrofální nedostatek, vůbec si nevěděl rady s apokalypsou. Max Dvořák jí pak na konci života věnoval rozbor (leden 1921), který navázal na rozbor Tausingův. Nedocenil snad jen její mocensko-monarchické pozadí.

ZMĚNY V HISTORICKÉM MĚSTĚ .

Betine van Santen

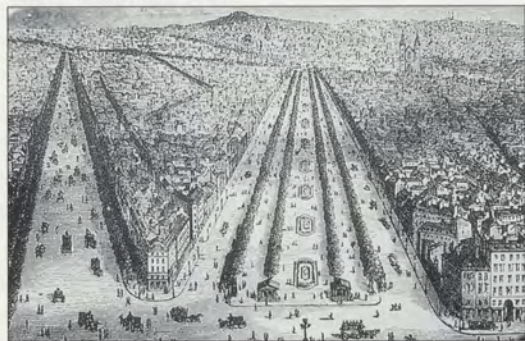
Dámy a pánové,

dnes s vámi chci diskutovat o obtížném, ale velmi významném tématu: jaké by měly být naše reakce na změny v našem historickém městě. Chci hovořit v poněkud abstraktní úrovni a vznést otázku, zda je vůbec možné odpovědně posoudit nový vývoj.

Na případu **Hancockovy věže** v Bostonu (1966) vidíme příklad nové výstavby v srdci starého města, pro nás Evropany ale zase nepřilíš starého. Líbí se nám? Měřítka se nám zdá možná příliš velká, materiál neladí se svým okolím, tvar nekoresponduje s tvary ostatních budov. Zdá se jasné, že tato budova je v kontrastu s historickým prostředím.

Eifelova věž. Kdysi také nová stavba v historickém městě. A stejně jako u předchozího příkladu můžeme prohlásit rozměr za příliš velký, materiál nekorespondující s okolím a tvar nehodící se k tvarům okolních domů. A přesto jde o vyhlášený objekt a Paříž by se jej

Paříž - bulváry (Haussmann)

nevzdala za nic na světě. Možná se řekne, že Eifelova věž je právě příklad dobré architektury. Mohla by stát kdekoliv. Ale moje otázka zní, co je to dobrá architektura, co je to krása, existují pravidla na stanovení žebříčku, je možné rozhodnout, co je dobré a co už ne?

Po dlouhou dobu lidé věřili, že existují určitá pravidla, a že jsou dobré věci, které se dělat mají a špatné věci.

Rubens a jeho století mělo ideál lidské krásy založený na vzorech řeckého a římského sochařství a na vzoru Raphaela, který se sám pokládal za mistra dokonalé krásy. V šedesátých letech našeho století byl za ideál pokládán zcela jiný typ ženy, spíš dívky; symbolem krásy byla Twigy.

Židle vytvořená v osmnáctém století byla ve své době pokládána za klasickou a tudíž dokonalou. Ve dvacátém století byla architektem Rictveldem pokládána za dokonalou židle zcela odlišná materiálem i tvarem.

A co ideální město? Utrecht před více než sto lety. Mnoho lidí dnes shledává přitažlivým staré město s malými, často ještě středověkými uličkami. Zdá se, že zde nebyla žádná plánovaná výstavba, jen staré domy, a působí malebně.

Ale Francouzi nesouhlasí. Baron Haussmann, ředitel veřejných prací, změnil v roce 1850 středověký vzhled Paříže poněkud brutálním způsobem. Plánoval celé nové město za současného úplného zrušení středověké struktury. Dnešní Paříž je Haussmannova Paříž, slavná svými širokými bulváry.

Snažím se na těchto příkladech ilustrovat to, co může být považováno za dobré či špatné změny. Změny mají samozřejmě mnoho společného s novými technologiemi a materiály, ale ze všeho nejvíc souvisejí s měnícími se názory na to, co je považováno za krásné a co nikoliv.

Dostáváme se tedy do sporu. Máme existující staré město v době, kdy se odehrávají rychlé změny, před námi stojí úkol výstavby mnoha nových budov a komplexů. Platí to pro Brno i pro Utrecht.

Vraťme se ještě k Haussmannovi. Jedním z motivů jeho i císaře Napoleona III. byla sociální revoluce. Středověké město nebylo považováno za zdravé místo. Vše, co bylo nezdravé, zastaralé a příliš přeplněné lidmi, bylo v Haussmannových plánech strženo a nahrazeno širokými ulicemi, světlými a moderními domy.

A jsme u klíčového slova „moderní“. Kromě neochvějné víry v přísná pravidla, v ideál krásy a špatné a dobré, věřili naši předkové v pokrok. V jeho přednosti. Nové bylo zlepšením starého. Dlouho se zdálo, že to pravda; vše se měnilo k lepšímu.

Podíváme-li se na moje město Utrecht a na vaše město Brno a sledujeme-li změny, kterými prošla obě města, můžeme vysledovat určité podobnosti. Všichni máme stejnou víru v pokrok a v nové a lepší město, ta vedla k radikálním změnám. Ke změnám, kterých dnes litujeme. Změnilo i něco v nás, opustila nás naše víra v to, že všechno nové je lepší. Se závisí se dnes díváme na staré pohlednice měst a toužíme po starých časech. Víme, že ze sociálního hlediska staré časy nebyly vůbec dobré, ale nostalgie se projevuje v celém našem životě: zájem o stará auta, staré filmy, nábytek, vlaky atd.

Toto stýskání po starých dobrých časech možná

vyplývá i ze způsobu našeho osobního života. Narodila jsem se v šedesátých letech. Nedávno jsme zaznamenali návrat k této době, který jsem nedokázala ocenit. Zdálo se mi to staré, žila jsem v té době a jednou mi to stačilo. Nikdy jsem ale nepoznala padesátá léta a vše z tohoto desetiletí se mi zdá přitažlivé - oblečení, nábytek, dokonce i architektura. Znáám lidi, kteří padesátá léta prožili a spojují je se stejnými pocity, jako já šedesátá. Nepřejí si, aby jim je někdo připomínal, takže ani nostalgie nemá přesná kritéria, je zcela subjektivní.

Chci říci, že patrně neexistuje absolutní pravda. Není pravidlem, že všechno nové je lepší, ale neplatí ani, že by všechno staré bylo lepší. A to je rozpor, který se pokoušíme řešit. Stavební projektanti nemusí mít tyto starosti, jejich cílem je projektovat a nemusí si klást filozofické otázky o dobrých a špatných aspektech proměn. Není možné stanovit absolutní pravidla, máme tedy nechat změny jen tak probíhat? Měli bychom říct, opravdu dobrá architektura zůstane, změny vedoucí k vylepšení města budou realizovány? Všechno „špatné“

Paříž - Opera (Haussmann)

zmizí během nějakých padesáti nebo sta let? Jen ať se to stane. Přežijí jen monumenty. Některé stavby přežily přece všechno.

Nemohu souhlasit. Nesmíme zapomenout na architektury, projektanty a urbanisty, kteří plánují rozvoj města a pracují s veřejnými prostory. Konfrontace staré a nové výstavby je nevyhnutelná.

Nemám-li ráda moderní hudbu nebo moderní výtvarné umění, jednoduše nejdu na výstavu nebo na koncert. Nemohu ale utéct před architekturou ve svém městě. Měli bychom zakázat architektům být příliš moderními a dělat drastické změny. Měli bychom vytvořit soubor pravidel, podle nichž by měla být nová architektura posuzována?

Co je to ale dobrá architektura, jsme právě my těmi, kdo mohou rozhodnout, kdo má pravdu v určování toho, co je krásné a co už ne? Během tohoto týdne budeme hovořit o některých nástrojích, které mohou být užitečné při dalším plánování rozvoje měst. Je to soubor podmínek, jež by měly nové stavby splňovat. Nemůžeme určovat vše a nemůžeme se stavět na místo architekta. Můžeme říct, že dobrá architektura musí být na jedné straně spolehlivá, zastřešující a musí poskytovat pohodlí a na druhé straně by měla být vyzývavá a překvapivá, měla by klást otázky. Mám všechny tyto postřehy na mysli a svoji přednášku bych chtěla ukončit pohledem na několik příkladů nových staveb v historickém prostředí. Některé se snaží svému okolí přizpůsobit, jiné nikoli.

Amsterdam - Nieuwe Zijds Voorburgwal (Cees Dam & Partners) - 1991

Tento obytný soubor byl postaven ve vnitřním Amsterdamu. V přízemí jsou kanceláře, obchody

Brno - ulice Běhounská v minulosti

- a dnes

a kavárny. Celý komplex, umístěný na jedné straně ulice, je tvořen dvěma částmi, které jsou propojeny průhledným schodišťovým tělesem. Budova je vertikálně rozdělena do tří sekcí, aby navazovala na velikost a měřítko okolních budov. Fasády domů po obou stranách ulice jsou pojednány zdrženlivým způsobem.

Ipswich - hlavní sídlo společnosti Willis faber (Norman Forster) - 1975

Skleněná stavba v historickém jádru Ipswichu, která byla od samého počátku kontroverzní. Podle některých názorů je důležité a velmi významné, že tato budova stojí právě na tomto místě. Není to standardní skleněná krabice... je velmi dobře navržená. Na třech stranách sleduje dokonce staré odhadované linie ulice. Veškeré detaily a řemeslné drobnosti, které spojujeme s tímto historickým městem můžeme spatřit na odrazy a zrcadlení stavby. Tento efekt je taky důvodem, proč budova vypadá jakoby byla fotografována večer.

Lange Nieuwstrat

Jako reakce na masivní budovy, postavené v šedesátých letech v sousedství historických domů, byly v letech sedmdesátých postaveny tyto obytné budovy. Je zřejmé, že byly projektovány tak, aby odpovídaly svému prostředí. Byl to první projekt sociálního bydlení, u něhož byla snaha, aby zapadl do historického kontextu.

Zandvoort (Sjoerd Soeters)

V centru tohoto holandského přímořského města je hala s hracími automaty a s kinem. Připomíná cirkusový stan ozdobený vlajčícími vlajkami. Všechny stavby architekta haly jsou okázalé a vzbuzují rozdílné reakce. Tuto stavbu umístil do samého středu staré zástavby města. Budova se dobře hodí do atmosféry malého pobřežního letoviska a trochu připomíná sváteční pohlednici.

Paříž - Centre Pompidou

(Renzo Piano a Richard Rogers) - 1971 - 77

Národní centrum umění a kultury stojí na místě Les Halles, slavných tržnic postavených pod Haussmannovým vedením. Samotní Pařížané si přáli mít na tomto místě nějakou budovu menších rozměrů. ale prezident, starosta města a ministr kultury měli představu mezinárodní budovy, která by reflektovala moderní myšlenky architektury. Výška budovy ani náklady na její postavení nebyly nijak limitovány. Předem zadané podmínky definovaly pouze funkce samotné budovy, nikoliv její umístění v prostředí. Projekt však ponechal polovinu plochy bývalé tržnice otevřenou jako veřejný prostor. V prvních deseti letech se stavba setkávala se značnou kritikou.

Rietveldhuis. Vytvořen Gerritem Rietveldem v totálním kontrastu s okolními domy, pocházejícími z přelomu století. Rietveldův dům absolutně kontrastuje s výškou, užitými materiály, barvou, vším. Je dobré vědět, že komise, která v té době posuzovala nové plány, výstavby, s tímto projektem nesouhlasila.

Zandvoort - zábavní centrum (Sjoerd Soeters)

ZKUŠENOSTI

RESTAURÁTORSKÉ PRÁCE NA HORNÍ BRÁNĚ V TELČI.

Dana Novotná

Horní brána je dnes již jedinou zachovanou částí opevnění jižního přístupu do města přestavěného začátkem 17. století ze starší a jednodušší fortifikace. Městské hradby se začaly stavět někdy po roce 1359 a tvořila je patrně jen jednoduchá zeď hlavní a parkánová, která byla na průchodu dálkové cesty městem opatřena dvěma branami. Nejpodstatnější součástí opevnění byl systém vodních nádrží.

Roku 1629 byla do jižního opevnění vestavěna i „naše“ Horní brána (zabezpečovala vnější krytí hlavní městské bráně, která byla zbořena roku 1833) a ochranný barbakán vysunutý k Podolskému předměstí (dnes existuje jen v půdorysné stopě křížovatky).

Podobu renesanční stavby zachycuje veduta z roku 1728; jednalo se o stavbu patrovou zakončenou patrně plochou střešou se střílnovým ochozem a čtyřmi nárožními věžicemi, nad obloukem průjezdu je z veduty patrný arkýř na krakorcích. Brána byla rasantně přestavěna v roce 1814, horní část byla snesena a nastavěna obytné podlaží s vysokou mansardovou střešou. Je stavěna ze smíšeného zdiva, dole s větším podílem kamene, pod zazděnými okny v patře (dnes niky) se objevují dvě řady cihel - snad stopa po konstrukci ochozu. Při obou obvodových zdech se objevily po odkrytí omítek během rekonstrukce pláště roku 1993 kotvy železných táhel. Žádná stopa po renesančním střílnovém ochozu se nepotvrdila.

V roce 1940 byla objevena spodní sgrafitová omítka, ve stejném roce byla odborně zrestaurována sochařem

Zeithammerem z Brna, restaurátorská správa se nezachovala.

Od té doby nebyla omítka opravována a její stav se postupně zhoršoval, až po zimě 1992/93 a hlavně po krupobití 10. srpna 1992 došlo k opadání asi poloviny celé plochy na západní stěně. Na ostatních stěnách byla situace o málo lepší. Bylo rozhodnuto postupně provést opravu celého pláště.

Detailní průzkum stratigrafie vrstev západní stěny odhalil zajímavou skutečnost. Restaurátor na většině plochy ponechal původní renesanční omítku, která byla hrubozrná, v podstatě jednovrstvá, pokrytá vápennou líčkou s proškrabanými iluzivními spárami. Lícni plocha byla zřejmě v průběhu let líčena několikrát, poslední z nátěrů šel přes celou plochu a byl barevný - světlý okr. Při restaurátorském zásahu byly ponechány staré vrstvy tak, jak se dochovaly a přes ně byla natažena iluzivní jednovrstvá omítka o různé tloušťce podle toho, zda kryla původní vrstvy nebo vytvářela vrstvu novou. V rozích na iluzivním nárožním kvádrování byly zřetelné stopy nátěru modrou barvou do rytého rámečku. Stav obou vrstev, renesanční i nové z roku 1940, byl velmi špatný; vrstvy neulpívaly na zdivu, byly porušeny výraznou krakelází a pojivo přestalo plnit svou funkci. Navíc ponechání starších vrstev krytých líčkami vytvořilo kluznou vrstvu, na které nově natažená omítka příliš nedržela.

Bylo proto rozhodnuto sejmut omítky z celé západní stěny a ponechat část starých omítek na stěnách ostatních.

Severní fasáda - stav před opravou

Obnova omítky na západní stěně proběhla 23. a 24. července 1993 za stálé přítomnosti odborného pracovníka Památkového ústavu v Brně. Postup prací byl následovný: Byla natažena čistě vápenná omítka (poměr vápna a písku 1:2, vápno bohužel mícháno hašené a hydrát 1:1), zahlazená dřevěnými hladítky tak, aby kopírovala zeď; vrstva dosahuje tloušťky asi 1 cm, zeď byla mírně vyrovnána prohozem. Na zavadlou omítku se nanášel štětkou

Severní fasáda - stav po opravě

vápenný pačok s pískem - jeden nátěr křížem, do něj se začaly vyškrabávat iluzivní kvádry. Výška ložných spár byla odměřována ze sousedních fasád provazem a zbytek doměřen tak, aby se kvádrování napojilo na římsu a sokl. Výška spár se tak pohybuje od 0,35 do 0,47m. Jednotlivé kvádříky byly odměřovány podle původních, základní má délku 0,72m, šířka spár je 0,035m a ryska na nárožních kvádrech je 0,025m od jejich okrajů. Škrabalo se spáro-

vačkou se dvěma hroty po stranách a doškrabávalo obyčejnou užší spárovačkou. Použitý hrubozrnný písek vytváří ve spárách zajímavou strukturu. Sokl byl ponechán pro sanační omítku.

Obnova severní stěny byla provedena 30.července 1993. Základní postup byl stejný jako u stěny západní. Byly však ponechány tři horní řady původních iluzivních kvádrů, které byly po očištění pouze přetřeny vápenným pačokem a proškrabány do původních spár. Nakonec byly zalíčeny nárožní kvádry vápenným pačokem obarveným Frontonem (šmolkovou modrou) v poměru 0,20 kg barviva na tři lžíce pačoku - nátěr byl prováděn plochým štětcem.

Oprava jižní stěny byla provedena 9. a 10. srpna. Byla na ní ponechána lunetová korunní římsa, zbytek omítek byl sejmut, omítky na východní stěně byly nanесeny 14. a 15. září stejným postupem jako na stěně západní. Štítová zeď byla zpevněna zevnitř a omítnuta hladce.

Na žádné další stěně kromě západní se renesanční omítky nezachovaly, omítky byly až z roku 1940.

Průzkumy spojené s obnovou omítek na Horní bráně potvrdily a doplnily znalosti o jisté zvláštnosti sgrafitových omítek v Telči, již si jako první povšiml Břetislav Štorm a jež vězí ještě pevně ve středověku.

Sgrafitové omítky na objektech v Telči byly dvojího druhu, a to jak podle technologie provedení, tak podle výsledného efektu, resp. zvoleného námětu zobrazení.

Na prostou sgrafitovou rustiku (Horní brána, Dolní brána, purkrabství, zámek) bylo použito v podstatě gotického způsobu omítání. Omítací hmota byla přírodní, nebarvená, s vysokým obsahem vápna, hrubozrnná, horní pak provedena jen nátěrem vápenné líčky nebo pačoku (místo omítkové vrstvy v „klasické“ technologii), tato vrstva byla proškrabávána, místy i barvena.

Druhý způsob byl používán u složitých, ornamenty nebo figurálními výjevy zdobených ploch. Zde byla základem vrstva probarvená ve hmotě, u všech nálezů černě dřevěným uhlím, na ni nanесena opět jen vápenná líčka, do níž se proškrabával základní obraz, ten byl doplněn lazurovou domalbou (nejčastěji používanými barvami byl okr, šmolka, benátská červen). Tímto způsobem byl zdočen například dům č.p. 61 na náměstí v Telči, podle nálezů zřejmě i sousední č.p. 62, severní štít zámku, ale i některé objekty v nedalekých Slavonicích.

Z obou druhů se nezachovalo mnoho, neboť spodní nosná vrstva figurálního sgrafita byla pro své hygroskopické vlastnosti příčinou kratší životnosti celé omítky, rustiková omítka zase byla často sejmuta a nahrazena jinou omítkou, v některých případech opět sgrafitovou, ovšem nově provedenou a dvouvrstvou.

Klasická dvouvrstvá sgrafitová omítka se však v renesanční Telči objevila asi jen v zámeckých interiérech.

ZNOJMO – HORNÍ (PRAŽSKÁ) BRÁNA

Jan Kozdas

Horní brána dnes stavebně tvoří součást klasicistního domu nám. Svobody 16 /č.p.208/ v areálu městské památkové rezervace Znojmo. Akce na obnově památky začala asi v polovině 80. let, kdy došlo k propadání dlažby v průchodu brány. Památkovým garantem obnovy byl autor příspěvku, odborným garantem prací restaurátorských a kamenických byl PhDr. Petr Dvořák.

V době, kdy došlo ke zmíněnému propadání dlažby byl historický prostor brány zastavěn převážně havarijnými a utilitárními zbytky zdiva, včetně sutě a odpadků, z konce 19. a z 20. století. Za velmi hrubé a degradující zásahy lze ještě považovat z posledních let také umístění obslužny váhy na auta do prostoru jedné z bočních nik, pozdější úpravu prostoru celé brány zničením dvou nik (původně kamenných klíčových střílen) na dvě garáže a bufet. Jedna ze střílen se později našla v suti při vyklizovacích pracích. Naštěstí nebyla zničena půdorysná stopa těchto dvou nik, na protilehlé straně brány se niky dochovaly zcela, mohly tedy tyto zbytky bývalé středověké podoby sloužit jako pomoc při rekonstrukci. Velmi cenným nálezem byl taky nález podzemní prostory pod průchodem brány. Její objevení bylo taky náhodné. Při prohlídce sousedního klasicistního sklepa byl zjištěn zazděný průraz směřující pod prostor brány. Po odstranění zazdívky průrazu bylo možné provést prohlídku téměř úplně zasypaného suterénního prostoru pod průchodem brány. Tento převážně novodobý zásyp byl podchycen na sucho kladeným zdivem, které bylo vlivem po desetiletí trvajících zatékání silně vybou-

leno. Vzhledem k nebezpečí bezprostřední havárie a vzhledem k nedorozhodnutým majetkoprávním vztahům zahájil sám stavební úřad jako investor vyklizovací práce v zasypaném suterénu. Z hlediska stavebního šlo o postup absurdní, kdy nad vyklizovaným prostorem zůstávalo vestavěné novodobé zdivo, vzepřené mezi

Horní brána, pohled od nám. Svobody před zahájením prací

Horní brána - pohled od nám. Svobody

Horní brána-detail

historické stěny průchodu brány. Uživatel domu zjevně považoval vyklizovací a průzkumové práce za zbytečné a takto k pracem prováděným pod prostorem brány i přistupoval, což bylo zdrojem dlouhotrvajících kolizních stavů, které se opakovaly při nejrůznějších konzultacích. Kladení překážek ze strany uživatele bylo příčinou toho, že průběh prací nebyl dostatečně fotodokumentován a úplně chyběla přítomnost archeologa. Nelze dnes proto doložit a zjistit, zda nález zbytků dřevěného roštu, by bylo možné ztotožnit s padacím hřebem, jehož rýha se dochovala na jihovýchodním kamenném portálu. Vstup do suterénu v klasicistním období byl zřejmě při severozápadním čele brány po celé šíři brány, a to pomocí žebříku. K tomuto předpokladu vede fakt existence protáhlé (asi zemědělské) usedlosti, která těsně přiléhala k Horní bráně a pokračovala přes ulici směrem k dnešnímu železářství firmy Fiala, jak je to patrné na plánu města Znojma z roku 1815. Praktické využití prostor brány jako hospodářského zázemí této usedlosti bylo asi důvodem, proč zůstala zachována, i když celý fortifikační systém byl už počátkem 19. století zrušen. Už k roku 1824 je doložena existence dodnes dochované klasicistní stavby, přiléhající k bráně z druhé strany, a jejíž součástí dnes Horní brána je. Průzkumové a vyklizovací práce postupně pokročily natolik, že v roce 1992 mohl být zpracován stavebně-historický průzkum (opět s velký odporem, kladeným ze strany uživatele památky), jehož autorem byl PhDr. Jan Eliáš. Stavebně-historický průzkum identifikuje podzemní prostor Horní brány jako střeleckou komoru pro ruční palné zbraně – hákovnice. Tento prostor nebyl ve středověku suterénním podlažím, ale nacházel se v úrovni země. Je pravděpodobné, že kolem hradeb byl vyhlouben příkop a tato

část brány byla zapuštěna v něm. Přízemí identifikuje průzkum jako průjezd vybavený nálevkovitými nikami s klíčovými střílnami pro zřejmě těžší kusy palných zbraní. Průjezd branou pravděpodobně probíhal po padacím mostě. To, že stavebně-historický průzkum nebyl proveden před jakýmikoliv pracemi prováděnými v době, která předcházela propadání dlažby, znamená jen možnost hypotetických předpokladů v tomto směru, i když podložených erudiicí a mnohaletými zkušenostmi autora průzkumu i ostatních památkářů zúčastněných na této akci.

Následně v roce 1992 bylo přikročeno k samotné památkové obnově Horní brány. Suterén byl náznakově dozděn kamenným zdívem do středověké podoby, cihlou bylo dozděno přízemí. Jedna nová, železná téměř prů-

myslově zhotovená střílna byla upravena alespoň do přijatelné historické podoby. Přes značnou snahu garanta akce se nepodařilo obnovit středověké nivó průchodu brány. Do obou portálů byly z bezpečnostních důvodů vsazeny novotvary kovaných mříží. Začátkem roku 1994 byly obnoveny a opět zesílily tlaky, které mají zájem alespoň na zasklení Horní brány a na jejím komerčním využití.

Ve stále konstantním prameni, v publikaci Znojmo, autorů Václava Richtera, Bohumila Samka a Miloše Stehlíka (Odeon, 1966), je znojemská Horní brána datována lety 1492 -1496. Stavebně historický průzkum tutu dataci nijak neposunul, což znamená, že tato historická památka má 500 let. Přesto pokračují snahy o vymazání její středověké identity.

VŠEOBECNÉ MOŽNOSTI PRŮZKUMU NÁSTĚNNÝCH MALEB A DOSAVADNÍ PRŮZKUMY PIGMENTŮ VE ZNOJEMSKÉ ROTUNDĚ SV. KATEŘINY

Kateřina Dvořáková

Průzkumy nástěnných maleb slouží k jejich výzkumu a především zachování. Metodicky vychází ze dvou okruhů:^{1/}

1/ Stylově kritické průzkumy dle metod vývoje vědy o výtvarném umění vedoucí k umělecko-historickému pohledu.

2/ Technologické průzkumy sloužící k postižení hmotné struktury díla, malířské techniky, předpokládaného původního stavu, příčině vzniku škod a k lokalizaci restaurátorských zásahů. Nástroje jsou přitom vizuální inspekce a chemicko - fyzikální a mikrobiologické analýzy. Tím nám tyto průzkumy pomáhají zajistit důležité podklady i pro stylově kritické hodnocení (a naopak).

K formulaci a stanovení cílů vedoucích k zachování památky (uměleckého díla, v tomto případě nástěnné malby) je nutné také znát stavebně-fyzikální stav (pohyb vlhkosti ve zdech a jeho historii, geologické průzkumy půdy, měření klimatu v prostoru v průběhu roku a otázky vytápění).^{2/} Teprve po zjištění a korelaci všech průzkumů je možné poznat zdroje ničení a zprostředkovat jejich eliminaci. Až poté může být stanoven fundovaný plán restaurátorských prací. Konzervátorská, zejména restaurátorská opatření se bez těchto průzkumů stávají pouhými kosmetickými operacemi^{3/} (nemusi zachování maleb prospět a mohou je i poškodit).

U technologických průzkumů nástěnných maleb se všeobecně překrývají tři skupiny metod:

a) Průzkum celého povrchu in situ. K němu se řadí především výzkum průzkum vizuální. Provádí se pod

různými úhly dopadu paprsků světla, pouhým okem nebo slabou lupou. Můžeme tak objasnit zejména charakter povrchu a strukturu detailů, techniku maleb, ale i spáry v omítkách, trhliny, výkvěty atd. Dalšími významnými způsoby, které umožní materiálové rozlišení je prohlídka a snímkování při osvětlení přímými nebo filtrovanými paprsky z UF (ultrafialové) škály světelného spektra a snímkování při různě filtrovaném osvětlení paprsky z IČ (infračervené) škály světla. Můžeme sem přiřadit i průzkumy perkusí nebo ultrazvukem, jež vypovídají o soudržnosti zejména podkladu nebo o předpokládaných dutinách. Bodové měření vlhkosti zdi může být prováděno současně s měřením klimatu prostoru. K zaznamenání nálezů se předpokládá zajištění fotografické a fotogrametrické dokumentace.^{4/}

b) Problémově orientovaný odběr vzorků s přesně určenými analytickými otázkami. Tak může být stanoveno složení a sled podkladových vrstev, pigmentů, dále pojidla, malířské techniky, výkvěty, soli, přemalby, biodeteriorace atd., ale mohou být provedeny i dodatečné analýzy materiálů použitých prostřednictvím fixáží, injektáží, retuší, přemalby nebo v důsledku působení a změn prostředí.

c) Ke smysluplnému vyhodnocení výsledků analýz jsou dále nutné znalosti z historie předchozích zásahů, restaurátorské záznamy (protokoly a dokumentace, ale i veškeré kritické zhodnocení archiválií). Nezbytná je mezioborová spolupráce. Jednotlivé průzkumy mají v této souvislosti většinou pouze omezenou vypovídací

schopnost. Teprve systematická kompilace dat ve větším měřítku poskytuje ucelené výpovědi, zbavené nahodilosti (na druhé straně je třeba varovat před bezhlavým prováděním všech možných průzkumů – je třeba vždy vycházet z konkrétního případu).

Historicky vzato byly na nástěnných malbách od počátku 19.století prováděny chemické analýzy, které zpětně vedly k zájmu o historické techniky. Tak stanovil např. Humphry Davy^{5/} roku 1895 nepřítomnost pojidel jako kliš, vejce a vosk na zkouškách pompejských nástěnných maleb a otevřel tak diskusi o technikách antického nástěnného malířství. Také Geiger^{6/} se zabýval tímto tématem. Na počátku našeho století byly průzkumy pojidel dále prováděny Oswaldem, Eibnerem, Raehlmannem a Lauriem.^{7/} Používaly se již mikrochemické metody, vyvinuté především Behrensem a Emrichem.^{8/} Tyto metody byly dále rozvíjeny Feiglem, Hetterichem, de Wildem, Gettensem a Malissem.^{9/}

Dnes jsou tyto klasické metody dalece nahrazeny fyzikálními. Bouřlivý vývoj elektroniky, nasazení mikroprocesorů, respektive computerů, vede ke zcela novým konceptům. Vedle metod, při nichž je nutný odběr vzorků, které však dnes mají pouze zlomky miliontiny gramu, je většina metod nedestruktivních, takže zůstávají zachovány pro další zpracování. Zvláštní význam mají průzkumy pojiv na nástěnných malbách, jež jsou důležitým klíčem k pochopení použitých technik a genezí škod. Také pro plošné průzkumy byly v posledních letech otevřeny nové možnosti. Stereomikroskopy s velkým pracovním odstupem a novými stativy, nové osvětlovací a fotografické přístroje, ulehčující předběžné průzkumy, dokumentaci a snímání. Videokamery vybavené snímači citlivými na UF a IČ

Der Identempel zu Znaim.
Mořic Trapp

Mořic Trapp, náčrt znojemske rotundy z roku 1863

světlo, činí viditelným to, co jinak viditelné není, např. neviditelný stav povrchu proniknutím krycích vrstev^{10/}. V CCD –videokamerách (charge coupled device) jsou tyto snímače nahrazeny obrazovým senzorem. Již při nízké intenzitě osvětlení (10 lux) je možné získat obraz v UF a blízkém IČ pásmu, který je možné jednoduše digitalizovat, což umožňuje uložení a znovu vyvolání záznamu pomocí počítače.^{11/}

Aplikujeme-li předchozí výčet teoretických všeobecných možností průzkumů na konkrétní případ znojenské rotundy, pak zjistíme, že jejich dosavadní provádění zde bylo naprosto nedostatečné.

Záměrně nebudu na tomto místě podrobně rozvádět všechny stylově kritické průzkumy prováděné ve znojenské rotundě, dá se však říci, že zdaleka nejsou uzavřeny i vzhledem k tomu, že nebyly nikdy smysluplně doplněny technologickými průzkumy.^{12/}

Zaměříme se proto pouze na dílčí část, nebo chcete-li součást technologických průzkumů nástěnných maleb, totiž na nezbytnost a důležitost průzkumu pigmentů a jejich dosavadní provádění spolu s dosaženými výsledky právě ve znojenské rotundě sv. Kateřiny.^{13/}

Průzkumy pigmentů všeobecně^{14/} úzce souvisí s průzkumy barevných vrstev nástěnné malby. Ty nám dávají výpověď:

– o použitých materiálech (barvách a pojivech, příp. metalování, zlacení a jiných aplikacích)

– o technice malby (např. o přípravě intonaka, signaturách, předkresbách, otiscích, pauzírování, následnosti nánosu barev (i přemaleb), pentimenti)

– o změnách v průběhu času (stárnutí, mechanická poškození, pozdější přídavky atp.)

– o biodeterioraci organických pojiv a příměsí (biologičtí škůdci jako houby a bakterie)^{15/}

Tyto průzkumy měly ve znojenské rotundě předcházet **průzkumy nedestruktivní**, tj. průzkumy ploch^{16/} – k nim patří vizuální prohlídka maleb, makro- a mikroskopická pozorování^{17/} pod různými úhly dopadajícího světla – k získání důležitých informací o technice malby, stopách po práci, zachování, solných výkvětech, napadení mikroorganismy a všech restaurátorských zásazích. Sem zahrnujeme i podrobné snímkování v UF fluorescenčním a UF luminiscenčním světle a snímkování na především barevný infračervený fotomateriál v různých vlnových délkách IČ spektra a dnes i infračervenou reflektografii^{18/}. Tak by bylo možné proniknout hráz viditelnosti povrchu barevné vrstvy.^{19/} O výsledcích těchto průzkumů v rotundě bude podána samostatná studie.

Až po vyhodnocení plošných průzkumů se měly provádět průzkumy spojené s odběrem vzorků^{20/} – tzv. destruktivní. K nim patří i průzkum pigmentů a pojidel.^{21/}

Pigmenty nám poskytují důležitou informaci o původnosti malby (i když některé pigmenty se používaly po staletí), případně o barvách, které v době vzniku díla nemohly být použity a o jejich složení. Vedle chemických a chemicko - fyzikálních analýz se mohou odběry vzorků na rozbor pigmentů konfrontovat s tzv. mikrořezy, jež slouží k rozeznání složení a následnosti barevných vrstev (většina chemických postupů z analýz vzorků podává pouze sumu všech částí, z nichž je barevná vrstva složena).^{22/}

Předtím, než se budeme zabývat konkrétními údaji z průzkumů pigmentů v rotundě sv. Kateřiny, je třeba

ještě něco říci ke změnám podob maleb, které se dají odvodit:^{23/}

a) z Mořice Trappa, Nástěnné malby kaple (pohanského chrámu) markrabského hradu ve Znojmě, Brno, 1862, 54 stran s 15 vyobrazeními

b) ze zobrazení přemaléb Melichera v roce 1892 a Wallise roku 1939

c) z restaurování Františka Fišera v letech 1947–1949

d) z restaurování maleb probíhající v letech 1965–1977 a 1988.

První průzkumy pigmentů v rotundě byly provedeny v konci roku 1967. Až dodnes však nebyly prováděny systematicky^{24/}, smysluplně, tedy s tím, aby mohly sloužit restaurátorům k pochopení a usměrnění jejich vlastní práce, maleb a především k rozlišení původního a nepůvodního; uměleckým historikům pak nepřinesly nové poznatky o témže a zároveň jim nepomohly řešit otázky spojené s interpretací maleb, zejména ikonografickou, která dodnes není dostatečně objasněna, spolu s otázkami datování^{25/} a jak se ukazuje i možnostmi nálezu ještě starší barevné vrstvy maleb.^{26/} Konečně nemohly se jimi obohatit ani další vědecké obory (historie, přírodovědecká bádání ap.), ani laická veřejnost.

Odběry vzorků na průzkum pigmentů byly prováděny v rozmezí let 1967–1992. Žádný jiný průzkum pigmentů restaurátorské práce kolektivu ak.malířů Jaroslava Alta, Aloise Martana a Pavla Lorka nepředcházely, všechny byly prováděny při již rozběhnutých pracích, v osmdesátých a devadesátých letech byly vyhotovovány až po skončení restaurátorských prací.^{27/} Odběr vzorků bez patřičného potřebného záměru byl provádě-

děn restaurátory, k rozboru byly předávány chemickému oddělení Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze. Tato laboratoř prováděla rozbor pigmentů pro rotundu bez smysluplného záměru a zadání až do roku 1986.^{28/} V devadesátých letech bylo provedeno předběžné vyhodnocení (rozbor) pigmentů Geoarchem Praha, též ve stejné, nepoužitelné podobě.

Co tedy bylo konkrétně zjištěno:

Červené pigmenty

Vyhodnocení z 13.2.1967 (SÚPPOP Praha, laboratoře)^{29/}:

ve vzorcích označených: 4.kopule – evangelista s atributem anděla, plášť přehozený přes sedadlo; 5.kopule – týž, odebráno z vlasů; 9. červený pruh mezi galerií Přemyslovců a kopulí; 11. galerie Přemyslovců – vlasy, 14. Přemyslovský cyklus – Přemyslovo roucho, 18. červený klín malované klenby vlevo nad stromem se střevíci; 22. presbytář – červená mandorla; 25. Narození Páně – červené roucho troubících andělů vpravo od věže; 26. přízemí červená draperie – byly, dle slov zápisu, s největší pravděpodobností zjištěny červené hlinky nebo umělé červeně železité, avšak protože vápenný podklad pigmentů obsahuje Fe (železo) jako nečistotu, nelze vyloučit u některých vzorků (č.14) přítomnost rumělky (HgS).

Vyhodnocení z 25.5.1971^{30/}:

vzorky označené: 5. původní červeň malby vlasů; 14.vzorek červenohnědé linky (přemalba ?) postava evangelisty – byl zjištěn pozitivní důkaz Fe (železa), z čehož vyplynul závěr, že oba vzorky jsou železité červeně.

Vyhodnocení z 15.8.1985^{31/}:

vzorek označený jako č. 2 – červený okr

Vyhodnocení z 24.7.1986^{32/}:

vzorky označené: 3–232 – červenohnědý dekorační pás (mezi 2. a 3.pásmem); 5–234 – červeno-hnědá malba (2.pás). U vzorku č. 3–232 byl identifikován červený okr, vzorek č. 5–234 byl identifikován jako rumělka..

Vyhodnocení z 31.1.1992^{33/} prováděné Geoarchem Praha:

vzorky označené: hřebínkový ornament nad Přemyslovci – důkaz kysličníku železnatého 10-15% s příměsí titanové běloby (přes 25%) – odběr byl proveden panem Martanem před rokem 1990. Dále vzorek označený jako Melicherova přemalba z apsidy – odběr proveden panem Martanem v roce 1990 – zjištěno FeO (kysličník železnatý 25%), CaO (kysličník vápenatý 31%) TiO₂ – titanová běloba ve stopách. Konečně na vzorku označeném jako Melicherova přemalba, odběr proveden panem Martanem v roce 1990, bylo zjištěno FeO 45% a Ca 11% (max. 30%).

To je k červeným pigmentům na nástěnných malbách ve znojenské rotundě vše.

K výše uvedenému tedy mohu říci, že u červených pigmentů byl v převážné většině zjištěn červený okr, ale objevuje se zde i rumělka. Všechny odebrané vzorky nejsou dostatečně dokumentovány. Chybí nám znalosti o následnosti nánosů barvy (konfrontace s příčnými řezy). Který pigment je tedy původní? Nebo jsou snad původní oba? Jak dalece se na malbách díváme na pře-

malbu? Která je Melicherova a která případně Fišerova? Nebo jde o retuš a když, tak v kterém případě? Kde je originál? Podle čeho se tedy restaurovalo? Jaký smysl mají takovéto odběry a vyhodnocení? Konečně v odběrech zpracovaných Geoarchem Praha (31.1.1992), tedy z hřebínkového ornamentu nad Přemyslovci a na vzorku označeném jako Melicherova přemalba z apsidy je identifikována titanová běloba (možná však jenom jako příměs, to se však z rozboru nedozvídáme) používaná záměrně restaurátorem Fišerem k odlišení jeho retuší nepůvodní barvou. Jde tedy spíše o jeho restaurátorský zásah, než o zde uvedenou přemalbu Melicherovu. Jakou červeň používal Melicher při totální přemalbě maleb v konci minulého století?

Na všechny otázky nemáme spolehlivou odpověď.

Modré pigmenty

Vyhodnocení ze 13.11.1967:

vzorky označené: 6.kopule – modré pozadí; 10.galerie Přemyslovců – modré pozadí, 16.modré pozadí mezi donátorkou a vítězným obloukem byly identifikovány takto: ve všech případech lze usuzovat na přítomnost ultramarínu.

Vyhodnocení z 25.5.1971:

vzorky označené 6.modř v pozadí (Fišer); 13.tmavo-modrý zčernalý pigment mezi křídlem anděla s postavou evangelisty. Závěr: pozitivní důkaz byl pouze na Fe (železo). Podle barevného odstínu se jedná zřejmě o ultramarín, ovšem pozitivní reakce na Fe (železo) nevylučuje přítomnost berlínské modře ani organického pigmentu.

Vyhodnocení z 15.8.1985:

vzorky označené: 1.–277 – tmavě modrý pigment – identifikována černá na bázi uhlíku; 4.–280 modrý pigment – pigment na bázi kobaltu. Podle vzhledu se však nejedná o smalt. 5.–281 modrý pigment – ultramarín.

Vyhodnocení z 24.7.1986:

vzorek označený 4–233 – modré pozadí (2.pás) – identifikován jako pruská modř.

Vyhodnocení z 31.1.1992:

vzorek označený restaurátory jako modrý pás za Přemyslovci, modrá přemalba – odebráno panem Martanem před rokem 1990 a podrobeno rozboru s výsledkem:

Na₂O–8%, Al₂O₃–18%, SiO₂–33%, SO₃–17%, TiO₂–1,5%, FeO–1,5% – blíže nevyhodnoceno.

K výše uvedenému konstatuji, že modré pigmenty jsou vyhodnoceny ještě hůře než červené. Všeobecně platí to, co bylo řečeno u červených pigmentů s tím, že u ultramarínu není stanoveno, zda jde o přírodní polodrahokam lapis lasuli nebo umělý, vyráběný od roku 1826 (Francie-Guimet). Smalt s určitostí identifikován nebyl.^{34/}

Restaurátor F.Fišer ve své restaurátorské zprávě (1947 – 49) určuje v ultrafialové reagenti umělý ultramarín jako Melicherovu přemalbu v pozadí, avšak jeho žádost směřovaná na památkové orgány, aby toto zjištění bylo zkonfrontováno a doplněno chemickou analýzou, zůstala nevyслуšena.^{35/} Proto je dnes těžké bez dalšího průzkumu cokoli říci, ba napsat. Pruská modř (kya-noželezitan železitý, Fe₄/Fe(CN)₆/ byla objevena roku

1704 alchymistou Diesbachem, vyrábí se až od 2.poloviny 18.století. Geoarch své zjištění blíže nevyhodnotil, příměs TiO₂ (titanové běloby) Fišerovy je však i zde. Který pigment byl tedy používán středověkými malíři? Vidíme ho dnes ve větším rozsahu na malbách pouhým okem?

Zelené pigmenty

Vyhodnocení z 13.11.1967:

Vzorky označené restaurátory: 3.kopule – evangelista s rekonstruovaným terčem místo hlavy, odebráno ze zeleného pláště, draperie přehozené přes sedadlo; 7.kopule – zelené pozadí; 8.galerie Přemyslovců – modré pozadí; 12.galerie Přemyslovců – zelený praporec knížete šikmo pruhovaným štítem; 15. Přemyslovský cyklus – zelené pozadí pod stromem; 19. zelená v okně před volky; 21. presbytář – zelená v pozadí z pasu s anděly, byly vyhodnoceny takto: kromě Fe(železa) nebyly zjištěny kationty, což svědčí o přítomnosti zelené hlinky, avšak barevný odstín zjištěný v mikroskopickém pozorování připomíná zeleň malachitovou, ale pro malé množství vzorku není možné podat objektivní důkaz.

Vyhodnocení z 27.5.1971:

Vzorky označené restaurátory: 4.původní zeleň na praporu; 7.zeleň v pozadí (Fišer); 8. zeleň tyrkysová – pozadí u trůnu evangelisty; 9. zeleň travní–spodní – pozadí pod křídlem anděla - ve všech případech byla pozitivně identifikována měď (Cu) – ve všech případech se jedná o měďnaté zeleně.

Vyhodnocení z roku 1971 (blíže nedatováno):

Vzorky označené I.zeleň v kopuli vrstva 1, II. zeleň v kopuli vrstva 2, III. zeleň v kopuli obě vrstvy, IV. zeleň v kopuli přemalba (Fišer) – byly vyhodnoceny: vzorek I. II. a III. – měděnka, tj. zásaditý octan měďnatý. Vzorek č. IV (Cu,Fe) – tzn. měď a železo – směs měďnatého pigmentu a zelené hlínky, ve které železnatý pigment převažuje.

Vyhodnocení z 15.8.1985:

Vzorek označený 3.–279 zelený pigment – země zelená.

Vyhodnocení z 24.7.1986:

Vzorek označený 1-230 – zelená malba, pozadí (IV.pás horní) – určen jako země zelená; vzorek č. 2–231, zelená malba, pozadí (III.pás) – zjištěn malachit (spodní vrstva) a zeleň na bázi chromu (svrchní vrstva).

Vyhodnocení z 31.1.1992:

Vzorky označené:

– pozadí volků, přemalba – originál? Odebráno panem Martanem před rokem 1990. Bylo zjištěno: FeO–5%, SO₃–40%, BaO–7%, CaO–30%, SiO₂–10%, K₂O–2% – blíže neurčeno

– II.omítkový pás, vzorek odebírán z boku trhlíny, 30 cm pod oknem (odběr V.). Zjištěno: BaO–28%, FeO–10%, CaO–10%, S₂–7% – blíže neurčeno.

– pravá noha Přemyslova, odběr nalevo (Y), originální barvivo? Odebíráno panem Martanem v r.1990, zjištěno: Ba–8-15%, Fe–5-10%, Cr–6-8%, S₂–4%.

Zelená přemalba pod vzorkem V. (odběr X). Odebráno panem Martanem v r.1990. Zjištěno:

Ca–30%, Cr–8%, Fe–8%, Ba–27%, S₂– 7%, Pb–7%.
Blíže neurčeno.

K výše uvedenému znovu platí to, co bylo řečeno všeobecně u předchozích pigmentů. Původním používaným zeleným pigmentem by zde mohla být země zelená, ale i malachit a měděnka nebo kombinace všech tří pigmentů^{36/}. Ostatní průzkumy ukazují na zeleň na bázi chromu nebo permanentní zeleň, zřejmě i ve směsi. Jde však pouze o domněnky, vzhledem k nepřesným vyhodnocením. Geoarch blíže neurčuje rozbor z odběru restaurátorem označený jako pozadí volků, přemalba – originál? Mohlo by však jít o zemi zelenou – byla by však potřebná bližší specifikace. U dalšího vzorku Geoarchem blíže nevyhodnoceného, II. pás, by snad mohlo jít o permanentní zeleň používanou od 2.pol.19.století, u třetího blíže nevyhodnoceného vzorku Geoarchu z pravé nohy Přemyslovy však vůbec není možné, aby se jednalo o originální barvivo, podle údajů zjištěných by se mohlo jednat o směs chromové zeleně a permanentní zeleně (opět používané až v 19.století). Restaurátor Fišer v ultrafialové reagenci zjistil zelenou hlínku^{37/}. Rozsah původní malby ani počet původně používaných pigmentů nemůžeme odpovědně zodpovědět.

Černé pigmenty

Identifikovány vesměs nebyly, i když černé barvy se na malbách objevuje hodně. Pouze náhodně byla pod označením vzorku 1–277 – tmavý modrý pigment (rozbor z 15.8.1985, místo odběru neznáme), zjištěna černá na bázi uhlíku. K tomu konstatuji, že černě na bázi uhlíku mohou být čtyři základní typy černě – lampová

(uhlová, sazová), révová, kostní a slonokostní, a bylo by možné je bez problému blíže specifikovat. V případě znojenských maleb by nejpravděpodobněji mohlo jít o černá lampovou nebo révovou, jako původní. S určitostí však nemůžeme konstatovat nic.

Žluté a hnědé pigmenty

Vyhodnocení z 13.11.1967:

Vzorky označené: 2.– okr s omítkou – střed křídla anděla a malby na levém rameni; 13.galerie Přemyslovců – žlutý klín zaklenutí nad hlavou; 27.přízemí – žlutá draperie, bylo všude prokázáno Fe³⁺, což bylo vyhodnoceno jako žluté a hnědé hlínky.

Vyhodnocení z 25.5.1971:

Vzorek označený jako 3.mastný hnědý tmel – jde o vápenný tmel s malým množstvím pigmentu, patrně okr.

Vyhodnocení z 31.1.1992:

Označeno jako omítky vybarvené do žluta (místo odběru blíže ani nezakresleno). Odběr byl proveden panem Martanem před rokem 1990. Zjištěno: K₂O–2%, FeO–15%, CaO–30%, S₂–10-15%, TiO–28% – blíže nevyhodnoceno.

Používány byly tedy žluté a hnědé hlínky bez bližší specifikace.

Na úplný závěr - úroveň průzkumů pigmentů na nástěnných malbách v rotundě sv.Kateřiny ve Znojmě, národní kulturní památce, je podprůměrná. Chybí zvláště přesná dokumentace tj. přesné určení místa odběru, nákresy, detailní fotodokumentace s přesným popisem^{38/}, ale překvapuje i nízká úroveň schopnosti rozlišení jednotlivých pigmentů (byť beru v úvahu mož-

nosti té které doby). Běloby, které hrají velmi důležitou roli při určování přemaleb, jak u Fišera, tak u Melichera, nebyly zkoumány vůbec. Fišer, jak je známo, používal bělobu titanovou, o Melicherovi se domníval, že používal bělobu zinkovou^{39/}. Analýzy z chemického rozboru a mikroskopického pozorování, později emisní spektrografie a energiově dispersního analyzátoru nebyly nikdy porovnávány s průřezy – tj. příčnými mikrořezy barevnou vrstvou, ani se smysluplnými průzkumy ploch^{40/}. Na svou dobu ojedinělými průzkumy se zabýval pouze restaurátor František Fišer^{41/}. Jediný průřez barevnou vrstvou nalezneme opět bez bližšího určení místa odběru i použitých barev v brožurce Přemyslovský cyklus ve Znojenské rotundě. Restaurování nástěnných maleb, zpracoval kolektiv autorů (Dr. V. Novotný, Dr. V. Vildomec, Dr. O. Pechová, J. Alt, P. Lorek, A. Martan, Dr. J. Mašín) – k výstavě 30.výročí osvobození, vydalo Jihomoravské muzeum ve Znojmě roku 1975, na straně 15, který však nemá žádný smysl, kromě efektního působení na laickou veřejnost.

Z výše uvedeného je zřejmé, že vyhodnocené průzkumy pigmentů nebyly vyhotovitelem konzultovány s uměleckými historiky, restaurátory a naopak – např. poslední průzkumy (z 31.1.1992) jsou, byť prováděné s lepším technickým vybavením, buď nevyhodnocené, neúplné nebo vyhodnocené velmi nepřesně, chybně.^{42/} Restaurátoři se průzkumy pigmentů neřídili, protože pro ně byly jednak vesměs nepoužitelné,^{43/} jednak zejména od roku 1985 byly vyhodnocené až po skončení restaurátorských prací – tedy “pro forma”. Restaurátoři však neznali ani záznamy z předchozích restaurátorských zásahů, jak sami doznávají,^{44/} a tak dochází k tomu, že dodnes nerozlišují mezi přemalbami

Mořic Trapp, nákras jím odhalených maleb v kupoli rotundy (60. léta 19. století)

a retušemi.^{45/} Fotodokumentace uváděná ve stejné brožuře (viz výše v textu) ke snímání přemalby rozlišuje mezi původní vrstvou románské malby, barokními přemalbami (?) a přemalbou z poslední opravy (t.j. Fišerovy), což je pouze opětným důkazem o neznalosti předchozích restaurátorských prací^{46/}.

Za tohoto stavu věci nemůžeme sdělit o malbách, resp. o použitých barvách téměř nic. Víme jen, že originál-

ní románské malby dnes nevidíme. Konstatování odborné komise^{47/} o vysoce hodnoceném navrácení románské autentičnosti malbám v překvapující barevnosti a živosti malířského podání, kde je nyní možno rozlišit několik malířských rukopisů (mysleni jsou středověcí malíři) – zůstává pouze na papíře. Avšak v jakém rozsahu? Bude možné provést porovnání nejasných ikonografických míst, jichž je celá řada a napsu s údajem letopočtu

Mořic Trapp, nákras části odkrytých maleb v rotundě v 60. letech 19. století

1134?^{48/} Bude možné se dozvědět něco bližšího o ještě starší barevné vrstvě malby nalezené restaurátory i potvrzené Dr. B. Novotným, CSc. bez dalšího tehdejšího zájmu? Budeme moci rozšířit průzkum prováděný VÚZORTem nedokonalou technikou v černobílém vyhotovení, který ve své fázi přinesl přesto překvapující snímky?^{49/} Bude proveden průzkum na původní pojivo barev?

Znojenská rotunda a její nástěnné malby jsou jedinečným uměleckým dílem, které pouze při svém zachování může nám i budoucím generacím přinášet nová a nová zamyšlení, záhady i odhalení historického a umělecko-historického významu. Budou tedy malby zachráněny nebo alespoň chráněny se vším, co k tomu dnes v civilizovaných zemích patří? I když Ministerská komise pro NKP znojenskou rotundu podala návrh na

konkrétní smysluplný celoplošně orientovaný průzkum na záchranu maleb, jež jsou dnes předchozími restaurátorskými zásahy nasyceny pojivem od kaseinu, lněné fermeže po syntetické materiály a vosk, jsou vyjádření některých "předních" odborníků přinejmenším zářející: "Případný další průzkum omezit pouze na otázky přímého ohrožení maleb a omezit jej na nedestruktivní metody, které nevyžadují další odběr vzorků."^{50/}

Poznámky:

1/ Nesmíme však zapomenout na archeologické průzkumy a průzkumy stavebně-historické.

2/ Feilden, B.M., Conservation of Historic Buildings, Butterworth, Londýn 1982.

Mořic Trapp, náčrt části odkrytých maleb v rotundě v 60. letech 19. století

3/ Mairinger, F., Naturwissenschaftliche Untersuchungen an Wandmalereien, Zeitschrift für Kunsttechnologie und Konservierung, sešit 1,6/1992, 81.

4/ Formamitti, H., Photogrammetrie appliquée aux travaux courants de la conservation des monuments historique. Bulletin de la Société française de photogrammetrie, Institut Geographique National, Paříž 1965, 19-39; Týž, Die Photogrammetrie im Dienste der österreichischen Denkmalpflege, Österreichische Z.Kunst Denkmalpflege 22 (1972), 102-106.

5/ Davy, H., Some experiments and observations on the colours used in painting by the ancients, Philosophical Transactions 105 (1815), 97-124.

6/ Geiger, H., Chemische Untersuchungen altägyptischer und altrömischer Farben, deren Unterlagen und Bindemittel, Geigers Magaz.f.Pharm., 14, Karlsruhe.

7/ Oswald W., Ikonoskopische Studien, I. Mikroskopischer Nachweis der einfachen Bindemittel, Sitzungsber.der königl.preuss. Ak.d.Wiss. 5(1905), 167-174.

Eigner, A., L'examen microchimique des tableaux et decorations murales, Mousion 13/14 (1931), 70-92

Raehlmann, E., Über die Maltechnik der Alten, Berlin 1910

Laurie, A.P., The Pigments and Mediums of the Old Masters, Londýn 1914.

8/ Behrens, H., Mikrochemische Analyse, Lipsko 1921

Emrich, F., Zur qualitativen Mikroanalyse,

tischer und altrömischer Farben, deren Unterlagen und Bindemittel, Geigers Magaz.f.Pharm., 14, Karlsruhe.

Z.f.Analyt.Chemie 54 (1915), 489-502, Mikrochemisches Praktikum (odd.Feigl), Mnichov 1930.

9/ Feigl, F., Qualitative Analyse mit Hilfe von Tüpfelreaktionen, Lipsko 1938

Hetterich, H., Über mikrochemische Bildungserforschungen, Mikrochem. 10(1932), 27-44

De Wild, A.M., The Scientific Examination of Pictures and Other Works of Art, Tech.Stud.in the Field of the Fine Arts, Havaard 2 (1934), 185-202

Malissa, H., Mikromethoden zur Gemäldeuntersuchung, Mikrochemie 35 (1950), 34-55.

Souhrn výsledků těchto průzkumů podává: Eibner, A., Entwicklung und Werkstoffe der Wandmalerei von Altetatum bis zur Neuzeit, Mnichov 1926.

10/ Kühn, H., Möglichkeiten und Grenzen der Untersuchung von Gemälden mit Hilfe von naturwissenschaftlichen Methoden, Maltechnik-Restaurio 80(1974), 149-162,

Mairinger F. a Schreiner M., New Methods of chemical Analysis – a Tool for the Conservator, Preprints, IIC-Congress, Washington 1982, 5-15.

Týž - Chemische und physikalische Analysetechniken, Katalog: Texte, Noten, Bilder, 315-335, Vídeň 1984,

Týž, Untersuchung von Kunstwerken mit sichtbaren und unsichtbaren Strahlen, Akademie der Bildenden Künste Wien, 1977,

Van Aspern de Boer J.R.J., Infrared Reflectography, Amsterdam 1970

Matteini M., Moles A., Naturwissenschaftliche Untersuchungen in der Restaurierung, Mnichov 1990.

11/ Börner, H., Computer bearbeiten Bilder, Berlín 1988,

Haberäcker P., Digitale Bildverarbeitung, Mnichov, Vídeň, 1989

Druzik, J., "Nasa Eyes" into the Universe look at Leonardo de Vinci, Weac Newsletter 2 (1980), č.2, 1-2. v České republice se průzkumy tohoto druhu (viz výše) na nástěnných malbách vůbec nikde neprovádějí ani v NKP – rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě. Vyjmenování všech průzkumných metod (např. termografie apod.) by znamenalo detailně se zabývat průzkumy omítek a průzkumy barevných vrstev malby - což není účelem tohoto článku.

12/ K tomuto bodu srovn. např. Trapp, M., Nástěnné malby kaple (pohanského chrámu) markrabského hradu ve Znojmě, Brno 1862; dále budu jmenovat pouze výběr z literatury, protože tato tematika je všeobecně známa a publikována v češtině. Tedy:

Friedl, A., Královská kaple sv.Kateřiny ve Znojmě, Orbis, Praha 1953 a tam uvedený přehled autorů zabývajících se malířskou výzdobou rotundy sv.Kateřiny.

Týž, Přemyslovci ve Znojmě, Praha 1966

Merhautová-Livorová, A., Ikonografie znojemského přemyslovského cyklu, Umění XXXII, 1983, 18 ad., kde cituje literaturu po roce 1954 (do té doby publikovanou u Mašína, J., Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě, Praha 1954)

Táž, Ideové proudy v českém umění 12.století, Studie ČSAV 2, 1985

Kremieňska, B., Moravští Přemyslovci ve znojmské rotundě, Ostrava 1985, atd.

Nejnověji Konečný, L., a kol., Výzkum románské architektury na Moravě, VI.SPFFBU, řada uměnovědná, F 34-36, 1990-92, 202. Nesmím zapomenout na více méně soukromé obšírné bádání dr.Zástěry J., všeobec-

ně známé. K uvedenému srov. též Dvořáková, K., Sysel, F., Návrh na konkrétní cíle a metody průzkumu maleb, zpracováno pro ministerskou komisi pro NKP znojemskou rotundu sv. Kateřiny ve Znojmě dne 24.5.1994.

13/ Ostatní průzkumy prováděné na nástěnných malbách v rotundě budou podrobně rozebrány v rámci šetření této výše zmíněné komise (viz pozn. 12) a publikovány odděleně od tohoto příspěvku. (V době předávání článku do tisku byla komise Ministerstvem kultury ČR administrativně zrušena).

14/ Základy analyzačních metod byly rozpracovány Behrensem, Emrichem, Feiglem.

Laurie, de Wild, Hetterich, Scheffer, Gettens a Stout, Eibner, Augusti, Malissa, Plesters a Schramm - popisují adaptaci těchto postupů pro zachycení používaných barev. Dále se na zlepšení používaných postupů podíleli Wiss a Kock.

15/ Ve znojemské rotundě dosud neprováděno, i přes např. blízkost pivovaru.

16/ Plocha maleb v rotundě je větší než 350 m². Průzkum pomocí ultrafialové luminiscence a infračervené fotografie byl, pokud odezřeme od rest. F. Fišera a jím prováděného průzkumu v poválečných letech, tehdy se rodícího, takže cituji: "Tento způsob zkoumání nástěnných maleb, případně jejich fotografování při ultrafialovém světle, pravděpodobně není dosud v cizině znám. Tvrdí to prof. Alberti, ředitel italského ústavu v Praze. V Itálii to dle jeho slov neznají. Přijel schválně do Znojma, kde si nechal tento způsob demonstrovat, aby mohl o tom v Itálii referovat", – výtazek z restaurátorské zprávy nazvané Konservace nástěnných maleb v kapli sv. Kateřiny ve Znojmě, 1947-1949, František Fišer, s. 6 dole) prováděn až

v roce 1970 (ne před r. 1969 jak uvádí A. Merhautová - Umění XXXVI/1988 č. 4, s. 297), ale bylo provedeno pouze několik snímků v kupoli bez srovnání a vyhodnocení. Další snímky tohoto druhu prováděny nebyly, pouze ty vyhotovené VÚZORTem Praha (I. etapa 1988, II. 1992 – tyto snímky z roku 1992 dodané ve velmi špatné kvalitě bez popisů a vyhodnocení, samozřejmě nedokumentují zdaleka celek, ale pouze vybrané partie maleb).

17/ Mikroskopická pozorování ploch nástěnných maleb se v ČR také běžně neprovádějí.

18/ K tomu srov. např. Nečásková M., Základní metody restaurátorského průzkumu barevné vrstvy, Technologia Artis I, 1990, s. 126 dole.

19/ Tzn. rozeznat příp. konturování, přemalby, příp. signatury, nápisy, retuše ap.

20/ Je dnes možné provádět se vzorky, jež mají zlomek miliontiny gramu, takže je pouhým okem nevidíme.

21/ Průzkum na původní pojivo barev v rotundě nebyl dodnes rovněž proveden.

22/ Jak uvádí Mairinger F., viz výše pozn. 3/, s. 86, byly směsi ze žlutého okru a zelené země z chemických analýz pouze těžko rozeznatelné, zatímco mikroskopicky jsou rozpoznány lehce. V průřezu rozeznáme: 1) malířskou výstavbu, 2) tloušťku vrstvy a nánosy barev (mokrě do mokrého, mokré na suché), 3) směsi pigmentů a jejich proměny, 4) doprovodné materiály a znečištění u přírodních anorganických pigmentů, 5) lepicí vrstvy pod plátkovými kovy, 6) přemalby, retuše, fixáže, špínu (prach a saze) na hranicích vrstev, 7) vápenné šlemy ap.

23/ Viz všechny restaurátorské zprávy s fotodokumentací (včetně O. Míši).

24/ Průzkumy pigmentů doplňují průzkumy prováděné na ploše malby a musí restaurátorské práce předcházet, jinak nemají smysl!!!

25/ Srov. Konečný, L., viz výše pozn. 12, s. 202.

26/ O nálezu ještě starší barevné vrstvy malby se dozvíme z restaurátorských zpráv F. Fišera, ale i A. Martana, ak. mal., a kol. „jednak od dr. Borise Novotného, CSc. - z jeho Předběžné zprávy o zajišťovacím výzkumu ve znojemské rotundě, 1966, kde na s. 2 uvádí doslova: ...”že pod omítkou a freskami je starší vrstva se stopami zakouření jakoby po požáru.“...a ...”kusy malt (některé s freskovou barevnou omítkou)”.

27/ V roce 1967 tedy laboratoře SÚPPOP v Praze provedly po odběru vzorků, pro nepatrné množství odběrů (celkem 27) jen kvalitativní důkazy hlavních složek pigmentů, v některých případech jen mikroskopická pozorování odstínu pigmentu a jeho rozpustnosti v kysel., resp. zásaditém prostředí (vyhodnocení z 13.11.1967 prováděl Ing. Šedivý). Druhý odběr (15 vzorků), kdy byl použit stejný postup, byl vyhodnocen touto laboratoří 25.5.1971 (Ing. Šedivý). Třetí odběr (4 vzorky) je datován 26.5.1971, srov. viz předchozí text. Čtvrtý odběr byl prováděn již po skončení restaurátorských prací na 5 vzorcích (H. Králová na základě mikroskopického vyšetření, mikrochemických testů, emisní spektrografie). Tyto odběry jsou naprosto bez označení místa odběru. Pátý odběr vyhodnocený 24.7.1986 se týkal dalších 5 vzorků (H. Králová), postup práce byl stejný jako v předchozím případě.

Konečně šestý odběr byl předběžně vyhodnocen 31.1.1992 (Geoarch; Zeman, Růžičková). V jejich předběžné zprávě je uvedeno, že vzorky měly pouze několik

mm³. Byly označeny (M) – odebrané panem Martanem před rokem 1990 a (MZR) po roce 1990 – mimochodem odběry byly prováděny bez rozhodnutí výkonného orgánu, tedy v rozporu se zákonem č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. Postup byl následující: snímkování na rastrovacím mikroskopu JXA50A, poté bylo složení zkoumáno na energiově disperzním analyzátoru Edax (jak je ve zprávě uvedeno, není z ní možné dělat konečné závěry: ...”Přesto získané výsledky ukazují, že ve směsi barevných pigmentů jsou prvky, které by neměly obsahovat středověké pigmenty.” Konečné vyhodnocení nebo závěry nebyly dodnes (březen 1995) Geoarchem Praha poskytnuty ani ministerské komisi, ani majiteli památky, ani Jihomoravského muzeu – tedy 6 let po skončení posledního restaurátorského zásahu.

28/ Srov. pozn. 27/.

29/ U všech uvedených vyhodnocení s různými datováními, zpracováními a různého druhu pigmentů nejprve uvádím detailně zjištěné skutečnosti bez dalšího komentáře, ten pak připojuji na závěr ke každému pigmentu zvlášť. K vyhodnocení prováděném k datu 13.11.1967, lze konstatovat, že přesné určení místa odběru neexistuje - proto např. údaj o odběru z galerie Přemyslovců - vlasy (11) zahrnuje téměř všechny malby se světskou tematikou (vlasy). Označení vzorků a popisy prováděli sami restaurátoři.

30/ Srov. pozn. 29/.

31/ Viz výše pozn. 29/. Místa odběrů vůbec neznáme.

32/ Viz výše pozn. 29/.

33/ Odběr vyznačen značně nepřehledným nákresem, měřeno od podlahy rotundy nahoru. Tak např. Označení R v nákrese má barva tmavě hnědá “Melicherova přemalba”, odebraná z výšky 1,2 m, místo zakresleno do

půdorysu rotundy. V textu však Melicherova hnědá přemal-
ba není vyhodnocována vůbec, atp.

34/ Srovn. např. A.von Bohlen, W.Devos, L.Moens,
R.Klockenkämper, Ultramikroanalýzy pigmentů,
Restauro 5/1994, s.329.

35/ Viz dopis F.Fišera Státnímu památkovému
úřadu v Brně ze dne 20.11.1949 v této věci – a potom
ještě dopisy téhož, rovněž na Památkový úřad v Brně ze
dne 24.2.1950 a 4.5.1950.

36/ Samozřejmě zde lze specifikovat.

37/ Restaurátorská zpráva F.Fišera z let 1947-49 a dopis
na Památkový úřad v Brně jím adresovaný dne 20.11.1949.

38/ Všechny údaje o odběrech, resp. místech odbě-
rů jsou nedostatečné, zejména je-li místo přesného
odběru označeno celými pásy maleb atp.

39/ Dopis Památkovému úřadu dne 20.11.1949
podepsaný F.Fišerem, restaurátorem. Restaurátorská
zpráva téhož, pozn. 16/, 37/; zápis ze 14. a 15.11.1947
o restaurátorských pracích.

40/ Viz průzkumy blíže popsané výše v textu.

41/ Srovn. pozn. č.16/ k F.Fišerovi.

42/ Srovn. viz předchozí text (vyhodnocení pigmentů).

43/ Viz pozn. 42/ a zejména proto, že nebyly kon-
frontovány s dalšími průzkumy, jak již bylo řečeno, pře-
devším průřezy atd.

44/ Cit.: „Proč byla restaurátorům i komisi utajena celá
dokumentace p.Fišera (do dnešního dne jsme ji nevidě-
li)...“, z dopisu ak.mal.J.Alta ve věci vyjádření k návrhu na
průzkum maleb v rotundě sv.Kateřiny ve Znojmě, datova-
ném 9.1.1995. Dokumentace nebyla samozřejmě utajena
nikdy, je možné si ji kdykoli vypůjčit v Jihomoravském
muzeu ve Znojmě, nebo na Památkovém ústavu v Brně –
bylo tomu tak i v letech předchozích.

45/ Viz např. odběry vzorků pro Geoarch Praha pro-
váděné p.Martanem před i po roce 1990, které jsou jím
označovány - srovnej v textu, ale i další např. v textu
uváděná brožura k výstavě k 30.výročí osvobození, s.17.

46/ Kol.autorů: Přemyslovský cyklus ve Znojenské
rotundě, Restaurování nástěnných maleb, Znojmo,
1975, s.17.

47/ Viz zápis z jednání odborné komise svolané dne
26.4.1972 za účelem posouzení restaurování nástěn-
ných maleb v kapli sv.Kateřiny ve Znojmě. Srovn. též
zápis z kolaudační komise I.etapy restaurování román-
ských maleb ve znojenské rotundě ze dne 22.11.1988.

48/ Srovn. viz pozn. 12/ L.Konečný a kol., s.202.

49/ Viz snímky VÚZORTu z roku 1988.

50/ Dopis prof.Karla Strettiho, ak.mal., vedoucího resta-
rátorského oddělení Akadámie výtvarných umění v Praze, na
Ministerstvo kultury ČR datovaný 20.1.1995, s.2 (tento dopis
mi byl zaslán ministerstvem kultury na vědomí).

Na úplný závěr: odběry vzorků prováděné a označo-
vané restaurátory byly zcela nahodilé, v žádném přípa-
dě nešlo o odběry na rozборы pigmentů s přesně vytý-
čeným cílem, přesně problémově orientované (ani
v jednom případě) tzn. především na místa sporná.
O tom, jaké důsledky to mělo na změnu podoby maleb,
budeme referovat v samostatném příspěvku. Ze všeho
výše uvedeného jasně vyplývá, že bez komplexního,
cíleného všezahrnujícího průzkumu **nelze dále pro-
vádět jakýkoli zásah**, pokud nechceme malby
přímo ohrožovat. „Omezení průzkumu“ na otázky
„Omezení průzkumu“ na otázky „přímého ohrožení“
při použití pouze „nedestruktivních metod“ takovým
řešením be-zesporu je!

OCHRANA PAMÁTEK V PŘEDMĚSTÍCH BRNA

Věra Kovářů

Každý, komu se dostane do rukou Katalog lidové
architektury (okres Brno-město) od Antonína Kuriala,
je překvapen bohatstvím forem lidového stavitelství na
území města Brna, které tu existovaly ještě kolem polo-
viny našeho století. Tato skutečnost patří ke specific-
kým rysům Brna, jehož předměstí byla původně samo-
statnými zemědělskými obcemi. Vesnice v těsném sou-
sedství městského jádra zásobovaly město potravinami,
zvláště zeleninou, ovocem, mléčnými výrobky a posléze
rovněž pracovními silami do rozvíjejících se průmyslo-
vých závodů.

Podle zákona č. 213 z roku 1919 začaly okolní obce
srůstat s městem a daly vzniknout tzv. Velkému Brnu.
Mezi prvními byly Židenice, Obrány, Husovice, Královo
Pole a postupně přibývaly další. Líšeň si udržela samo-
statnost až do roku 1944 a proces integrace pokračoval
až do roku 1980.

Charakter původní zástavby dokumentovaný nejen
ve zmíněné publikaci Antonína Kuriala, ale také v díle
Václava Frolce, Lidová architektura na Moravě a ve
Slezsku, a v monografii Václava Mencla, Lidová architek-
tura v Československu, napovídá příslušnost k lokální
formě hliněného domu Hané a Slovácka. Nejstarší části
pravidelně formovaných sídel typu návesních silnicovek
s rolnickými usedlostmi se nacházejí v blízkosti kostela
a svědčí o středověkém původu vesnic; patří k nim
Komín, Komárov, Královo Pole, Líšeň i další obce.
Mladší zástavba se rozkládá v blízkosti panských sídel,
jsou to např. Brněnské Ivanovice (Ivanovické náměstí).

Drobnější domkářská zástavba, obydlená řemeslní-
ky, zemědělskými a později i továrními dělníky nebo
trhovci, byla situována na okrajích sídel nebo zahušto-
vala návesní prostor.

Tvář obcí přičleněných k Brnu začala svoji proměnu
již v první třetině našeho století. Nejnápadnější zánik
celých předměstí nebo jejich podstatných částí však
nastal v padesátých letech našeho století a v letech
následujících, kdy původní rolnicko – dělnická zástavba
ustoupila budování fádne vyhlížejících sídlišť, obchod-
ních center nebo komunikací. Za všechny tyto rány způ-
sobené socialistickým přístupem k tradiční stavební kul-
tuře jmenujme alespoň asanaci Staré Osady
v Židenicích, ulic kolem kostela sv. Jiljí v Komárově,
náměstí ve Starých Černovicích.

Četná předměstí však jsou dosud z hlediska tradiční
zástavby zajímavá a jejich osobitá kultura nezanikla.
Naopak, je možné předpokládat určitou renesanci, stej-
ně jako je tomu s obnovováním tradičních zvyků, hodů,
poutí, masopustních průvodů a jiných místních národopisných obyčejů. Udržováním i obnovováním tradic
jsou známé Tuřany, Komín, Jundrov, Líšeň, Černovice
a další. Narušení původní urbanistické struktury se zde
neprojevuje natolik tragicky, aby nebylo možné uvažo-
vat o záchraně solitér nebo souborů památek.

Za těchto okolností přistoupil Památkový ústav
v Brně ve shodě s iniciativou místních znalců k řešení
problematiky plošné ochrany ve vybraných sídlech
v návaznosti na Městskou památkovou rezervaci Brno a

Brno, Brněnské Ivanovice, Ivanovické nám. 26

její ochranné pásmo. Pozornost pracovníků památkové péče se zaměřila na soubor památek v Brněnských Ivanovicích na náměstí a na urbanistické jádro Líšně. Pro začátek roku 1995 je připravován podklad pro systematický průzkum nejstarší části Komína a dalších městských částí v návaznosti na tvorbu územních plánů a dalších dokumentů.

Brněnské Ivanovice reprezentují obec, v nichž se před válkou prolínal český živel s německým, jak tomu bylo i v jiných částech Brna, zvláště ve vesnicích na jihovýchod od městského centra. Obě etnika žijící na jednom území respektovala místní stavební formy, tj. oka-

povou zástavbu s hákovým půdorysem, domácí stavební materiál, tj. hlínu, dispoziční řešení, tvar střechy a charakter krytiny. Území s nejhodnotnějšími relikty původních usedlostí tvoří návesní ulicovka ústící do areálu zámku se sýpkou a barokním sousoším. Usedlosti se vyznačují hákovým půdorysem se samostatnou stodolou nebo kolnou. Jak dosvědčují katastrální mapy, ve srovnání se současným stavem zůstala tato dispozice ve hmotě zachována. Pouze hospodářské trakty neslouží k zemědělské výrobě a chovu dobytka, ale po úpravě k nejrůznějším účelům, jako garáže, dílny a k podnikatelským aktivitám. U některých budov však došlo

v posledních letech k necitlivým úpravám, nádstavbám a zásahům v souvislosti s novým využitím pro podnikatelské cíle, které výrazně znehodnocují zachovaný celek a jsou z hlediska plošné ochrany území neobyčejně problematické.

Brno Líšeň, Fučíkova 5

Dalším souborem památek je jádro obce Líšeň s ústředními monumenty kostela sv. Jiljí, zámek se čtyřdílnou dispozicí částečně klasicistně upravenou a s parkem. V urbanistickém souboru dále dominují budova fary, škola, dům se žudrem na Pohankově ulici č.p. 21 a s dalšími domy, bývalými rolnickými usedlostmi. V půdorysném organismu Líšně se rýsují dvě hlavní komunikační osy, které se stýkají v severozápadním rohu náměstí. K nejstarším částem obce patří patrně plocha dnešního náměstí Karla IV. a zástavba v ulicích Ondráčkově, Belcrediho a Šimáčkově, k nimž se připo-

juje s mladší zástavbou Zahradní, Hřbitovní a Poledníková.

Líšeň požívala mezi obcemi ležícími při městě Brně zvláštní postavení. Trhovci usídlení v Líšni, zvláště na ulici Ondráčkově, tvořili významnou složku obyvatelstva. Obchodovali především drůbeží, mléčnými produkty a ovocem, a to nejen na Zelném trhu, ale po celé Moravě a v Rakousku. Snad i tato skutečnost měla vliv na charakter zástavby, který byl zároveň ovlivněn i značnou členitostí terénu, na němž se sídlo rozprostírá. V obou uvedených obcích, v Brněnských Ivanovicích a Líšni, bylo na základě návrhů architektů, kteří žijí v těchto obcích, stavebních komisí a Památkového ústavu v Brně, zahájeno v roce 1992 na ministerstvu kultury ČR řízení o prohlášení těchto architektur za památky ve smyslu zákona č. 20/87 Sb..K řízení se vyjadřovaly nejen odborné orgány, ale také vlastníci nemovitostí, a mnozí z nich zaujali k návrhu záporné stanovisko. Přesto, že navrhovatelé s majiteli osobně jednali a Památkový ústav v Brně zaslal odporující straně vysvětlující dopisy, zůstaly prohlásovací kauzy do konce roku 1994 nedořešeny. Tento postup se velmi negativně projevil jak v Líšni, tak v Brněnských Ivanovicích. Prodlením došlo jednak k poškození památek, např. ke zřícení střechy a následnému odstranění velké části neobyčejně hodnotného selského stavení v jádru Brněnských Ivanovic č.p. 31 a k ohrožení další památky tvořící pilíř navržené památkové zóny v této obci, usedlosti č.p. 30. Také v Líšni se projevuje nedostatek možnosti užití legislativních cest. Nedokončením prohlásovacího řízení je ohroženo několik památek, Pohankova č.p. 7, v těsném sousedství zámku, dále poslední dům se žudrem na

Pohankově ulici č. 21, a také velké zemědělské usedlosti na Ondráčkově ulici a v ulici Zahradní.

I když navržené památky jsou dosud v řízení na MKČR, přistoupil Památkový ústav v Brně k akcím na jejich zachování s veškerou odpovědností danou zákonem č. 20/87 Sb. a usiluje o jejich záchranu a obnovu ve spolupráci s představiteli obou místních zastupitelstev a s Útvarem hlavního architekta města Brna i s vlastníky některých nemovitostí. Zároveň s památkami je vyvíjena snaha chránit i jejich prostředí formou památkové zóny v případě náměstí v Brněnských Ivanovicích a formou ochranného pásma v Líšni. Z těchto konkrétních důvodů vychází příslušné stavební úřady a ve stavebním řízení se opírají o odborná vyjádření pracovníků památkové péče a o závazná stanoviska Magistrátu města Brna.

Problémy spočívají především ve střetech mezi požadavky památkové ochrany a nároky stavebníků na úpravy stávajících objektů. Většina domů je nízkopodlažní s minimálním obytným prostorem a se sklonem střechy nepříliš vhodným pro půdní vestavbu.

Předkládané projekty na zvětšení obytného prostoru neuvážlivě operují s materiály příliš těžkými, zároveň často mají rozsah požadovaného zvětšení obytné plochy tak neúměrný daným možnostem, že by prakticky znamenal úplnou likvidaci původního objektu. Zatím se nepodařilo najít optimální východisko, které by znamenalo záchranu památky i jejího prostředí. Stavebníci i zástupce památkové péče se spokojují kompromisními kosmetickými úpravami, které však problém neřeší.

Zachování celkové hmoty, podlažnosti, sklonu střechy jsou prvořadě požadavky a mají přednost. Z hlediska památkové péče je nutno je chápat jako nálehavější požadavek, než je zachování atypických oken, dveří, vjezdových vrat nebo štukové výzdoby.

Brněnské Ivanovice, Ivanovické nám. 25

Jedním z možných východisek ze současné situace je řádné prohlášení navrhovaných architektur i celků za památky, pořízení územních plánů s regulačními podmínkami, případně zřízení ochranných pásem tam, kde to situace bezprostředně vyžaduje.

Vedle tohoto administrativního, ekonomického a legislativního zajištění je stejně významné přesvědčit obyvatele a jejich zástupce o nutnosti zachování původního rázu jejich obcí, získat podporu těchto snah ze strany Magistrátu města Brna, Útvary hlavního architekta města Brna a nadřízených orgánů památkové péče.

RESTAUROVÁNÍ KAŠNY PARNAS NA ZELNÉM TRHU V BRNĚ

Zdeněk Vácha, Vlastimil Sochor, Romana Smékalová

Dne 1. listopadu 1994 proběhlo slavnostní předání obnovené kašny Parnas. Tím byla ukončena historicky jedna z nejrozsáhlejších oprav této památky, trvající téměř dva roky. Akce byla iniciována magistrátem města Brna a posléze garantována nadací Gloria Brunensis. Metodický dozor vykonávali pracovníci oddělení specialistů PÚ v Brně.

O komplexním restaurování kašny se uvažovalo již od počátku osmdesátých let; k realizaci se však přikročilo teprve na jaře roku 1993. Přímým popudem byl její zhoršující se technický stav a probíhající přípravy oslav 750 let od udělení městských práv městu Brnu.

Restaurátorské práce na kašně Parnas se řadí k nejnáročnějším akcím památkové obnovy na území jižní Moravy v posledních letech.

Tato dominanta Zelného trhu - a jeden ze symbolů města Brna - pochází z konce 17. století. O okolnostech jejího vzniku jsme spraveni smlouvou uzavřenou dne 24. září 1690 mezi autorem výtvarného návrhu a městem, která je dnes uložena v Archivu města Brna. Písemnost stvrzuje smluvní vztahy mezi purkmistrem a radou města Brna na jedné a Johannem Bernhardem Fischerem na straně druhé, jimiž se Fischer zavazuje postavit na Horním náměstí kašnu (...Fontanam oder Röhrkasten) k potřebě a také ozdobě města z dobrého tvrdého eggenburgského kamene, odolného proti vodě, za honorář 2 600 zlatých^{1/}. Město se zavázalo, že provede práce přípravné, jako např. vykopání a zbudování základů kašny. Kašna měla být dohotovena za půl-

druhého roku (...anderthalb Jahren fertig sein und stehen solle...)^{2/}

Stavba však neprobíhala podle plánu. Byla ukončena teprve téměř po pěti letech. V počátcích se práce účastnili neznámý italský sochař a kameník Wolfgang Steinböck z Eggenburgu.^{3/} Dále měli podíl na vlastní realizaci kameník Bernard Höger a sochař Antonín Riga.^{4/} Dílo dokončil sochař Tobias Kracker.^{5/}

Památka sestává z nádrže na osnově trojlístku, z níž vyrůstá trojboké skalisko uvnitř s jeskyní, ukrývající postavu Hérakla, vedoucího na řetěze Cerbera; na skalisku jsou situovány personifikace tří starověkých říší - Babylonie, Persie a Řecka se zoomorfními atributy. Skalisko je završeno personifikací Evropy. V nádrži samotné jsou umístěny tři chrličy v podobě delfinů.

Kašna a její bezprostřední okolí prošly do dnešních dnů řadou změn a úprav.^{6/} O původním vzezření si můžeme učinit představu - vědomi si autorské licence - na základě zobrazení Ignáce Bendla z roku 1697.^{7/} V ryté podobě od autora J. Thourneysena vidíme tryskající fontánu s delfiny v nádrži, obklopenou patníky spojenými řetězy. Z míst, kde pod tlakem tryská voda, lze odvodit původní systém rozvodů, které byly umístěny v dutinách všech tří „pilířů“ skaliska a ústily minimálně v úrovni personifikací říší. Obruba nádrže, osazená na dvoustupňové podnoži, má tumbový profil, madlo je podepíráno postavami putti. Z toho můžeme usuzovat, že současná nádrž (z krinoidového vápence ze Stránské skály)^{8/} je pozdějšího data.

První novodobá oprava kašny, nejstarší dokumentovaná v archívních fondech Památkového ústavu v Brně, pochází z roku 1959, kde je jako restaurátor uveden Jan Urban.⁹⁾ Dle dokumentace stavu před opravou je zřejmé, že kámen byl již značně rozrušen a došlo k rozsáhlým rekonstrukcím chybějících částí ze směsi vápencové drti a vápenitocementového pojiva. Opravu však musíme považovat již za několikátou v pořadí, přičemž již starší doplňky byly vyhotoveny převážně z betonu. Životnost tohoto i dalších mladších zásahů, jejichž autorem je Jaroslav Vaněk, byla již dlouho před poslední opravou u konce.

Restaurováním sochařské výzdoby byly pověřeni Vítězslav Martínák a akademický sochař Jindřich Martínák. Po komplexním průzkumu a jeho vyhodnocení přikročili autoři zásahu 2. srpna 1993 k demontáži a následnému transferu čtyř ženských figur a saně ve vrcholu. Socha Hérakla spolu se zbývajícími byla ponechána a restaurována na místě. Část prací probíhala tedy v ateliéru v Uherském Hradišti za průběžného dozoru pracovníků Památkového ústavu v Brně a souběžně s nimi byly restaurovány části ponechané na místě.

Při demontáži vrcholové sochy Evropy byla nalezena v dutině pod ní schránka, obsahující soubor předmětů převážně numizmatického charakteru. Nejvýznamnější součástí tohoto souboru byla měděná pozlacená destička s vedutou města Brna a s pamětním nápisem, který se vztahoval ke stavbě kašny. Nálezový materiál byl předán ke zpracování numizmatickému oddělení Moravského zemského muzea v Brně.¹⁰⁾

Restaurování sochařské výzdoby představovalo náročný úkol. Především šlo o otázku míry ponechání

starších doplňků a o jejich vztah k původní podobě. Závažným úkolem bylo rozhodnout o atributech a gestech skulptur, které doznaly - vzhledem k častým poškozením a ztrátám - již celou řadu úprav. Přitom bylo čerpáno z dostupného archívního materiálu.

Jedním z hlavních kritérií restaurátorského zásahu byla hmotová konsolidace; stupeň rozrušení kamene navíc již nedovoloval obnovení vodního režimu v původní předpokládané podobě. Z důvodů životnosti restaurátorského zásahu a památky samotné bylo rozhodnuto, že vodní trysky budou redukovány na trojici litinových delfínů, umístěných na hranolovitých žulových podstavcích uvnitř nádrže. Rovněž se nepřikročilo - ze stejného důvodu - k ozelenění skaliska, které je dokladováno v archívních dokumentech.¹¹⁾ Instalace vody do těchto chrličů byla provedena nově. Rovněž byla opravena vlastní nádrž. Navzdory deformacím konstrukce nádrže bylo rozhodnuto, že nedojde k její demontáži. Vodotěsnost byla zajištěna výměnou spárovací hmoty mezi jednotlivými díly.

Opravou stěn nádrže a stupňové podnože byl pověřen akademický sochař Radomír Vavruša. Po tzv. otryskání vnitřních stěn nádrže, pokrytých asfaltovým a syntetickým nátěrem, bylo možno posoudit stav vnitřních stěn nádrže a obkladů podnože skaliska. Obklad vykazoval již tak značnou míru defektů a nových doplňků, že po stránce technické a výrazové nebylo možné uvažovat o jeho zachování. Přistoupilo se tedy k úplné výměně obkladů za pravidelné, na výšku postavené obdélné desky z vysoce odolného božanovského arkozového pískovce.

Komplexní obnovou byl pozastaven proces chátrání a byly vytvořeny předpoklady pro opětovné, i když

H. Thourneyser : Kašna Parnas v Brně, 1697
(mědiryt-výřez, Moravská zemská knihovna)

oproti původnímu stavu částečně změněné, zprovoznění kašny. Vyhodnocením stavu kamene se však dospělo k závěru, že již nebude možné další opravný zásah provést obdobnou metodou, t.j. konzervací a částečnou rekonstrukcí původní sochařské výzdoby. Příště již bude patrně nutné přikročit k výměně figurálních součástí v novém materiálu a stávající deponovat v lapidáriu. O to důležitější je průběžné sledování stavu památky a její pravidelná odborná údržba. Neméně závažný je též úkol zabezpečit památku proti vandalům, kteří se,

jak víme, v minulosti podstatně podíleli na poškození této atraktivní součásti centra města.

V historii města Brna jsou s kašnou Parnas spojeny různé významné události, jak nám prozrazují zobrazení slavnostní výzdoby Zelného trhu a kašny obzvláště.¹²⁾ Provedením památkové obnovy se kašna opět stala plnohodnotnou součástí hlavního historického prostoru městské památkové rezervace.

Poznámky:

1) Contract mezi Johannem Bernardem Fischerem a měst. radou z 24.7.1690, Archiv města Brna, Stará registratura K52, F16, inv.č. 128, 1690 - 1695

2) tamtéž

3) Miloš Stehlík: Brněnský Parnas J.B.Fischera z Erlachu, v: Johann Bernard Fischer von Erlach, publikace KSSPPOP v Brně, Brno 1960, str. 22

4) Jejich jména jsou doložena na několika písemnostech i účetního charakteru, Archiv města Brna, Stará signatura K52,F16, inv.č. 128, 1690 - 1695

5) viz. poznámka 4

6) Dokladem tohoto tvrzení jsou dochovaná zobrazení v Archivu města Brna, Sběrka kreseb a grafik U25 a sbírka obrazů a fotografií XV a, VIII e, a ve Státní vědecké knihovně v Brně, Katalog čísla 91.416, Sběrka pohledů na moravská místa a kraje, tzv. Schrammova sbírka

7) Státní vědecká knihovna v Brně, tzv. Schrammova sbírka, oddíl VI, Brunnen, č. 166

8) Ivan Mrázek: Kamenná tvář Brna, Moravské zemské muzeum, Brno 1990, str. 97

9) Archiv Památkového ústavu v Brně, Restaurátorské zprávy, sg. 4/1959

10) Originály jsou dnes uloženy v numizmatickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně

11) viz. poznámka 6; o původním Fischerově záměru ozelenit Parnas by se mohlo též usuzovat z autorova

původního návrhu, uchovaného dnes v záhřebské univerzitní knihovně, jejíž fotokopie se nachází ve fototéce Památkového ústavu v Brně, inv.č. 13.952 M-3/1233, č.neg. 8544

12) Archiv města Brna, Sběrka kreseb a grafik U25, č. 240

ARBORETUM V JEMNICI - NOVÁ NEMOVITÁ KULTURNÍ PAMÁTKA

Libuše Sedláčková

Vznik arboreta v Jemnici je úzce spjat s historií lesnického školství na Moravě. V roce 1907 byla v Jemnici založena první lesnická škola na Moravě, na pozemku původně darovaném Jemnici Janem Lucemburským jako singulární les. Současně se založením lesnické školy vzniklo i arboretum na ploše 4,34 ha. Zakladatelem byl tehdejší ředitel školy ing. A. Michálek, který utvářel park jako přírodně krajinářskou kompozici s vodní plochou. Toto řešení propojovalo celé prostředí, v němž důležitou úlohu hrála nejen stránka estetická, ale i dendrologická, protože arboretum sloužilo jako nedílná součást výuky.

Do měkce modelovaného terénu byly vysázeny dřeviny domácího původu se záměrem soustředit zde rostliny mírného pásma. Koncepce při zakládání parku však umožnila i výsadbu exotických rostlin, což znásobilo působivost celého projektu. V době založení zde bylo vysázeno přes třicet druhů a forem javorů, všechny druhy jeřábů, japonské jertliny, jasany, vysázeny byly i vzácné odrůdy buků a dubů, celkem osmdesát druhů listnatých dřevin, a rozmanité druhy jehličnanů, kterých se na ploše arboreta nachází čtyřicet druhů, keřů bylo založeno dvacet šest druhů (odpovídá stavu k roku 1982).

Při zakládání výsadeb bylo plánováno, že některé dřeviny budou po určitém časovém období odstraněny, aby na jejich místo byly dosázeny hodnotnější odrůdy. Jediné zásahy byly však provedeny v roce 1934, a ty spočívaly pouze ve zmlazení keřů. Proto je v dnešní době po celé ploše parku neúměrně rozšířena náletová zeleň, která mnohde potlačila ve vývinu kvalitní druhy a variety. Při absenci speciálních sadovnických zásahů je park udržován pouze běžným sezonním způsobem, hrabáním travnatých ploch a cest.

S částečnou nápravou tohoto stavu bylo započato v první etapě odstraňování plevelných dřevin. Uživatel má k dispozici stále množství pracovních sil, což by mělo být příslibem zdárného pokračování obnovy, která má za cíl postupně odstranit plevelné a náletové dřeviny podle Studie přestavby arboreta v Jemnici, jejíž příprava a zpracování se uskuteční v roce 1995 a podle níž budou doplněny výsadby navržené z dochovaného původního seznamu vysázených rostlin. Na návrh místních orgánů a s přispěním pracovníků Památkového ústavu v Brně bylo arboretum v Jemnici vyhlášeno ministerstvem kultury ČR v roce 1993 za nemovitou kulturní památku zahradního umění.

NÁLEZ SGRAFITA V NOVÉM VESELÍ (OKRES ŽĎÁR NAD SÁZAVOU)

Marta Procházková

Při opravě fasády mlýna v Novém Veselí v září 1993 došlo k zajímavému nález. Po odstranění vrchnějších vrstev nátěrů a omítek byla odkryta část původní sgrafitové výzdoby.

Sgrafito se nachází na hlavním průčelí nad okny druhého podlaží a tvoří souvislý pás asi 1,5 m vysoký a 4 m široký. Je členěn dvěma pruhy bohaté arabesky, která se symetricky opakuje. Rostlinné motivy (spirálovitě stočené úponky) vyrůstají ze schematických váz. Mezi okny pokračuje sgrafito jednoduchým čtvercovým psaníčkovým motivem. Bílý vápený štuk je proškrabáván na hrubší omítce přírodní barvy. Na levé straně mezi oknem a vchodem do mlýnice je v těže omítce vyškrabán asi jeden centimetr vysoký letopočet 1563. Tento letopočet s největší pravděpodobností sgrafito přesně datuje.

Pod pásem sgrafita byla odkryta ještě spodnější vrstva omítky s nerovným povrchem a vápennou líčkou. Na ní se dochoval nápis a kresbičky zhotovené rudkou. V oválném rámečku jsou vyobrazeny hudební nástroje – trubka a dvě flétny, nad rámečkem po stranách křížku písmena. Vedle nápis „Pan buoh“ napsaný gotickou minuskulí - černou barvou. Tyto kresbičky částečně porušené sgrafitem jsou nejspíš pozdně gotické.

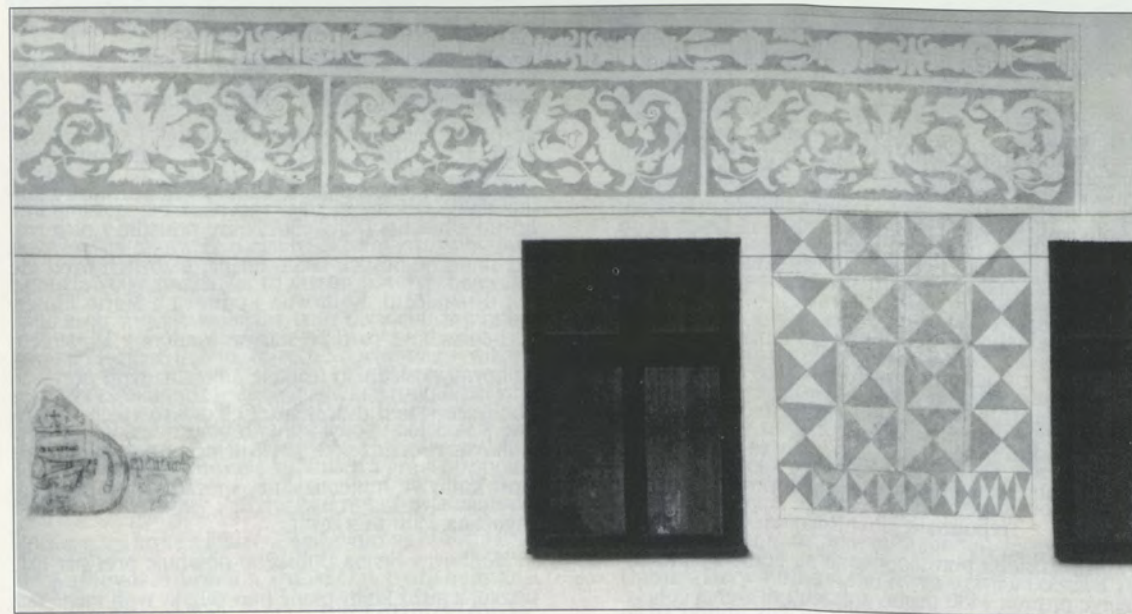
Mlýn, původně snad lihovar, je položen mezi rybníkem a tvrzí v Novém Veselí, zmiňovanou roku 1477. V tvrzi je dochován letopočet 1564 se znakem Aleny Meziříčské. Ta provedla výraznou přestavbu

celého areálu tvrze, jejíž součástí bylo i provedení sgrafitové výzdoby průčelí mlýna. Mlýn byl v průběhu let značně přestavován, naposledy v letech 1938 - 1940, kdy bylo pořízeno nové vybavení mlýnice a odstraněno kolo.

Kresby rudkou a malovaný nápis

Sgrafito objevili majitelé – manželé Černí při opravě fasády. Nález ihned oznámili OkÚ a PÚ Brno. Opravu okolní fasády provedli citlivě, aby nedošlo k poškození nalezeného sgrafita. Pracovníci památkového ústavu provedli dokumentaci a zpracovali návrh na zapsání mlýna do seznamu nemovitých kulturních památek.

Nově odkryté sgrafito - detail

Po jejím vyhlášení bude OkÚ požádán o poskytnutí finančního příspěvku na odbornou konzervaci renesančního sgrafita, které na okrese Žďár nad Sázavou téměř nemá obdobu.

Z Á M E C K Á K N I H O V N A V L Y S I C Í C H .

Pavla Mazalová

První nepřímá zmínka o Lysicích pochází z roku 1308 v souvislosti s Heraltem z Kunštátu. V majetku tohoto českého šlechtického rodu zůstávají Lysice až do roku 1514. Lysické panství pak často mění majitele. Mezi jinými jsou to např. Pernštejnové, Březničtí z Náchoda nebo Ditrichštejnové. František Leopold Březnický z Náchoda dosáhl roku 1652 od císaře Ferdinanda III. povýšení Lysic na městečko. Poslední majitelé získali Lysice v roce 1807, kdy se dědička panství Antonie Piatti provdala do starého českého rodu Dubských z Třebomyslic. První majitelé panství páni z Kunštátu sídlili pravděpodobně na hradě Rychvaldu. Teprve pro rok 1480 máme doloženu existenci gotické tvrze, která byla roku 1551 přebudována Divišem Černčickým na renesanční vodní tvrz. Dnešní podoba zámku pochází z přestavb v 18. a 19. století.

Práce na evidenci a katalogizaci zámecké knihovny v Lysicích byla zahájena v roce 1992. Ke knihovně Dubských není dosud k dispozici lístkový katalog. Po kontrole stavu knihovního fondu bylo proto přikročeno k vypracování této formy evidence pro lepší zpřístupnění sbírky badatelům. Celý fond lysické zámecké knihovny zahrnuje přes 13 000 svazků, dosud je zpracována zhruba polovina. Pozornost při evidenci byla věnována vedle titulu a obsahu knihy i různým majetnickým razítkům, podpisům, štítkům, které nám mohou mnoho napovědět o zájmech majitelů jednotlivých svazků.

Zámeckou knihovnu vybudovali patrně teprve Dubští, protože knihy pocházejí v převážné většině

z 19. a 20. století. Má tři části: tzv. knihovnu Ervína Dubského, knihovnu Marie Ebner-Eschenbachové a knihovnu Albrechta Dubského. Pouze poslední z nich patřila skutečně nositeli svého jména, u zbylých dvou jde jen o označení. Knihovna Ervínova a Marie Ebner-Eschenbachové patří ke starším fondům z 19. století, knihovnu posledního majitele Albrechta tvoří převážně publikace století dvacátého. Celkově ve všech částech knihovny převládá jako jazyk němčina, jen menší část tvoří knihy ve francouzštině, sporadicky se objevuje angličtina, italština a čeština.

Knihovna Ervína Dubského obsahuje přes pět tisíc svazků, z nichž knihy psané francouzsky tvoří méně než desetinu. Značnou část tvoří hypologie a militaria: učebnice, vojenské mapy a dějiny slavných válek rakouského mocnářství. Součástí této knihovny jsou také různé dobové časopisy a knihy reprezentativního rázu, cestopisy a zeměpisné obrazové publikace. Najdeme tu dále řadu školních učebnic, podepsaných neumělou dětskou rukou. Velkou část tvoří beletrie s vlastnickým razítkem Albrechta Dubského, která v jeho vlastní knihovně / po něm označené / téměř chybí. Několik knih v italštině, vždy se štítkem „Gräfin Wiga Dubsky“, prozrazuje, že tato teta posledního majitele četla italsky. Knihy s autorstvím Marie Ebner-Eschenbachové nesou často její vlastnoruční věnování některé z praneteří. Zvláštního exlibris nikdo z Dubských neužíval.

Knihovna Marie Ebner-Eschenbachové byla údajně postavena pro neter' jednoho z majitelů, rakous-

kou spisovatelku srovnatelnou významem asi s naší Boženou Němcovou. Marie Ebner-Eschenbachová (1830-1916) však na zámku v Lysicích nikdy nežila; její příbuzenský vztah k majitelům připomíná knihovna spíše svým názvem a portrétem spisovatelky, který je v ní umístěn, než že by ona sama profilovala obsah knihovny svými zájmy. Tato část lysické knihovny obsahuje bezmála 7000 svazků, ze tří čtvrtin psaných německy. Zajímavou součástí knihovny tvoří divadelní hry publikované částečně tiskem, částečně dochované v rukopisech. Na zámku totiž ještě za majitelů z rodu Piatti koncem 18. století vzniklo divadlo, jehož tradice se s přestávkami udržovala po celé 19. století a pro jehož potřeby se na zámku hry i psaly. Aktéry her byla zámecká šlechta a její hosté a částečně služebnictvo.

Knihovna Albrechta Dubského tvoří nejmenší a nejmladší součást zámeckých knižních sbírek. Vypovídá však nejlépe o svém skutečném majiteli. Podle tématického složení knihovny můžeme v Albrechtu Dubském poznat vášnivého bibliofila se zálibou v beletrii a historii. Jeho knihy jsou psány většinou německy, jen výjimečně jinými jazyky. Několik českých knih a učebnice češtiny s jeho podpisem ukazují alespoň na částečnou znalost českého jazyka, i když Albrecht sám české knihy pravděpodobně nenakupoval. Ty, které vlastnil, buď zdědil nebo dostal jako bezplatnou členskou publikaci (např. Ročenku Autoklubu nebo Svatováclavský sborník).

Patrně nejstarším tiskem z celé lysické knihovny je dílo biskupa Nucerina „Ursprung des Thürkischen Reiches“, vydané v Augsburgu u Heinricha Steinera v roce 1538, dobou vydání tedy počítané mezi paleotisky. Hodnotné jsou misály římskokatolického ritu z 18.

století (1724 a 1763), které byly patrně součástí vybavení zámecké kaple a zůstaly tu z dob předchozích majitelů.

Další pozoruhodností je práce L. Daguera „Das Daguerotyp und das Diorama oder genaue und authentische Beschreibung meines Verfahrens zu Fixirung der Bilder der Camera obscura“, Stuttgart 1839. Jde s největší pravděpodobností o první vydání, které vyšlo v témž roce, kdy se autorovi podařilo zachytit trvale viditelný obraz na postříbřené desce a stal se tak průkopníkem fotografování. Další kniha ze zámecké knihovny k téže tématice, „Praktische Anweisung zum Daguerotypiren“, vydaná v Lipsku 1843, dává tušit, že někdo z obyvatel zámku se touto technikou skutečně zabýval. Můžeme se právem domnívat, že to byl Ervín Dubský, který většinu svého života strávil na cestách, při nichž pořídil značné množství fotografií, zejména při své cestě kolem světa, kterou podnikl v letech 1874 – 1876 na palubě lodi Erzherzog Friedrich. Album fotografií z této cesty je rovněž součástí knihovny.

Zámecká knihovna v Lysicích nepatří ani k nejpočetnějším ani nejcennějším sbírkám našich hradů a zámků. Staré tisky obsahuje jen výjimečně, přičemž není jisté, jakým způsobem je poslední majitelé získali. Co však činí knihovnu hodnotnou, je skutečnost, že se jedná o knihovnu interiérovou, tedy původní. Je proto organickou součástí dnešního zámku a dává tak nahlédnout do nejednoho tajemství jeho historie.

Knihovna jako celek byla v roce 1991 prohlášena za kulturní památku.

E D I Č N Í Č I N N O S T

V rámci reorganizace Památkového ústavu bylo v minulém roce ustaveno samostatné publikační oddělení. Název napovídá, že jeho posláním je vydavatelská a redakční práce v oblasti památkové péče. Není to přesné. Toto oddělení kromě vydávání publikací a propagačních materiálů zajišťuje po stránce výtvarné, propagační, možno říci „adjustační“ prezentaci činnosti Památkového ústavu u nás i v zahraničí.

Formy této prezentace jsou různé. Poskytování tiskovin z produkce Památkového ústavu, účast na různých akcích v rámci cestovního ruchu, spolupráce na prezentaci jednotlivých regionů jižní Moravy apod. Tato činnost zatím vychází většinou z podnětů zvenčí a sleduje především propagaci památkových objektů ve správě PÚ v Brně. Snahou je, aby prostřednictvím publikačního oddělení byl více než doposud veřejnosti odborné i laické zprostředkován tok informací o vlastní památkové péči vykonávané odbornými pracovníky - garanty jednotlivých okresů i specialisty. K tomu má přispět i tento nový bulletin Památkového ústavu.

Přehled titulů vydaných PÚ v roce 1994 a od počátku roku 1995 :

1 9 9 4

Renesanční zámek Bučovice

(text: Ivan Řeholka, Bohumil Samek, Jarmila Vacková, Zdeněk Novák),

2 000 ks čes., 1 000 ks něm., 1 000 ks angl.,
500 ks franc., 500 ks ital.

Obsáhlejší brožura podchycující nejnovější poznatky ze stavební historie zámku.

Cena : 36,- Kč česká verze, 50,- Kč cizojazyč. verze

Hrady a zámky jižní Moravy

Propagační materiál pro potřeby veletrhu cestovního ruchu GO 95 a další akce. Informace o nejvýznamnějších zpřístupněných objektech jižní Moravy v čes., něm., angl. a franc.

Cena : 38,- Kč

Guide book - Lysice - 500 ks

Guide book - Milotice - 500 ks

Cizojazyčné texty pro návštěvníky.

Cena : 5,- Kč

Informace o zpřístupnění a provozu jihomoravských památkových objektů v sezóně 1994

Přehled návštěvní doby, výše vstupného a další informace o provozu 23 zpřístupněných objektů jižní Moravy.

Zdarma

Zámek Lednice (text Miloš Stehlík),

5 000 ks čes., 3 000 ks něm., 2 000 ks angl.

Drobná brožura pro nejširší okruh návštěvníků

Cena : 10,- Kč česká verze, 15,- Kč cizojazyč. verze

Zámek Valtice (text Miloš Stehlík),

5 000 ks čes., 3 000 ks něm., 2 000 ks angl.

Drobná brožura pro nejširší okruh návštěvníků.

Cena : 10,- Kč česká verze, 15,- Kč cizojazyč. verze

Zámek Vranov nad Dyjí (text Karel Janíček)

5 000 ks čes., 3 000 ks něm., 2 000 ks angl.

Drobná brožura pro nejširší okruh návštěvníků.

Cena : 13,- Kč

Zámecký park v Lednici (text Zdeněk Novák, mapové podklady Miloš Pejchal a firma SHOCart)
5.000 ks čes., 5.000 ks něm., 3.000 ks angl.

Mapka parku s vyznačením nejvýznamnějších dřevin, doplněná textem a fotografiemi.

Cena : 10,- Kč česká verze, 15,- Kč cizojazyč. verze

Lednicko - valtický areál

Vydáno ve spolupráci s firmou Adonis a s vydavatelstvím SHOCart

Barevná mapa s textem a fotografiemi. PÚ zajistil informační a obrazovou část.

Cena : 23,- Kč

Nové pohlednice: B í t o v - celková, Bítov - letecká, V a l t i c e - celková, L y s i c e - letecká, R á j e c n a d S v i t a v o u - celková, Rájec n. Sv. - letecká, Rájec n.Sv. - čtyřobrázková, V r a n o v n a d D y j í - celková, M i l o t i c e - letecká,

Cena : 3,- Kč za kus

Leporelo Pernštejn - 1.000 ks

Nové leporelo ze 6 pohlednic se stručným textem o historii zámku.

Cena : 14,- Kč

Trička s potiskem

Lednice - Valtice se znakem Lichtenštejnů

Pernštejn - s pernětejským erbem

Vranov nad Dyjí s barevnou siluetou zámku

Cena : 100,- Kč

Kalendáře

Hrady a zámky jižní Moravy

ve spolupráci s firmou A-Print

Stolní kalendáře . Obsahová náplň zpracována publikačním odd.

Pexeso Poznáváme brněnské památky ve spolupráci s nadací Gloria brunensis.

Dětská hra s 32 obrázky nejznámějších architektonických památek města Brna s textem Aleše Filipa.

1 9 9 5

Dušan Riedl: Tugendhatova vila v Brně od architekta Ludwiga Miese van der Rohe

Reprezentativní velkoformátová publikace o nejvýznamnější památce moderní architektury v Brně s dobovými fotografiemi a barevnými uměleckými fotografiemi. Libora Teplého.

2000 ks česky, 2000 ks anglicky.

Doporučená prodejní cena : 350,- Kč, česká verze, 500,- Kč anglická verze

Kounicovy studentské koleje (text František Vašek ve spolupráci s Muzeem města Brna) - skládačka vydaná ve spolupráci s Nadací Kounicových kolejí.

Č + N + A

Informace o zpřístupnění a provozu jihomoravských památkových objektů v sezóně 1995

Přehled návštěvní doby, výše vstupného a další informace o provozu 23 zpřístupněných objektů jižní Moravy.

Zdarma

Libor Jan:

Obléhání hradu Pernštejna v roce 1645

(Vydáno k 350. výročí obléhání hradu Pernštejna Švédy)

2 000 ks česky., 500 ks německy, 500 ks anglicky

Barevná brožura s plným zněním zprávy Mikuláše Fleischingera z Auersbachu, hejtmana pernětejského

panství, s autorovým komentářem a barevnými reprodukcemi dobových obrazů.

Cena : 48,- Kč

Sborník ze semináře O historických zahradách a parcích ve Valticích

Diskusní příspěvky účastníků semináře konaného v září 1994 na zámku ve Valticích.

Zdarma pro účastníky semináře

Církevní textilie (Katalog výstavy liturgických předmětů ze zámeckých a hradních sbírek ve správě Památkového ústavu v Brně, konané na zámku v Miloticích)

Zdarma

Odznaky s erby -

Lednice, Rájec nad Svitavou, Lysice

Cena : 13,- Kč

Pohlednice – Valtice, Pernštejn, Lednice

(7 druhů)

Cena: 3,- Kč

Soubor pohlednic – Zámek Valtice

(soubor 9 pohlednic v obálce s textem v češtině, angličtině a němčině)

Cena : 25,- Kč

KNiha O VILE TUGENDHAT

V letošním roce připravilo publikační oddělení k vydání reprezentativní obrazovou publikaci o vile Tugendhat v Brně. Kniha je v prodeji od srpna letošního roku a Památkový ústav v Brně tím splácí alespoň částečně dluh, který má Brno vůči této památce moderní architektury i jejímu architektovi.

Do vily neproudí tisíce návštěvníků, ale všichni odborníci z řad architektů a historiků umění i poučení laici a lidé se zájmem o architekturu mají návštěvu vily ve svém cestovním plánu. Dnes, kdy je dům ve správě Muzea města Brna není problém jej kdykoliv navštívit. Návštěvníci zde však očekávají publikaci, která by jim poskytla zevrubnější informace o stavbě, stavebnících i samotném architektovi. Samozřejmě hledají i obrazovou dokumentaci. Jen nevěřicně se podivují, že taková kniha neexistuje. Vyplnit tuto mezeru bylo tedy naším úkolem.

Knihu vydává Památkový ústav v Brně ve spolupráci s Muzeem města Brna. Autorem textu je ing. architekt Dušan Riedl, barevné umělecké fotografie pro ni nafotografoval Libor Teplý a graficky a výtvarně ji upravil Andrej Bielak. Je doplněna řadou doposud nepublikovaných dobových fotografií z brněnských i pražských archívů a reprodukcemi originálních stavebních plánů z roku 1929 a rozkresy nábytku, dosud rovněž nepublikovanými. Také obsáhlý seznam literatury týkající se vily, sestavený autorem textu, je velkým přínosem. Odborné posudky na text vypracovali PhDr. Lenka Kudělková z Muzea města Brna a Ing. arch. Petr Pelčák z Ateliéru Brno.

Publikaci vytiskla Moravská typografie ve dvou jazykových mutacích, v češtině a v angličtině. V případě finanční pomoci zvenčí je možno při dotisku počítat i s němčinou a francouzštinou, popř. jinými jazyky.

Od samého začátku jsme si byli vědomi, že financování celého projektu knihy není v silách Památkového ústavu v Brně a Muzea města Brna, které je spoluvydavatelem, a navázali jsme řadu kontaktů s komerčními partnery ohledně sponzoringu. Představy všech těchto partnerů o způsobu jejich prezentace v této knize, se zcela rozcházel s její výtvarnou i obsahovou koncepcí. V případě přijetí těchto požadavků by se z knihy o architektuře, jejíž vyjimečnost je ve volnosti a citlivém vnímání prostoru, stal reklamní katalog. I tak by náklady tímto způsobem byly hrazeny jen z velmi dílčí části. Znovu se nám potvrdilo, jak málo je těch osvěcovaných sponzorů, kteří přínos sponzorství nevidí jen v samotné prezentaci záplavy informací o své instituci, ale právě ve svém zviditelnění se na projektech s veřejným prospěchem, které mohou jen zvýšit kredit sponzora. Je však nutno také objektivně uznat, že na solventní firmy se s žádostí o finanční pomoc obrací stovky žadatelů a většinou jsou upřednostňovány žádosti z oblasti zdravotnictví a od humanitárních organizací. Samozřejmostí se stalo, že si kultura nějak musí pomoci sama. Je však škoda, že se na projektu knihy nechtěl přímo podílet úřad, který je vlastně majitelem této památky, a to Magistrát města Brna. Nedostatek finančních prostředků jsme se proto rozhodli řešit značným snížením nákladu a prozatímní absencí ostatních jazykových verzí.

Chtěli bychom proto jménem svým i jménem Muzea města Brna poděkovat Magistrátu holandského města Utrechtu, firmě DA Brno, dealerovi firmy Macintosh, na jejichž počítačích byla prováděna předtisková příprava knihy, Obci architektů ČR a Nadaci Českého fondu umělců za finanční pomoc.

Kniha se také stane prezentací tzv. pilotního programu, který je projektem na záchranu domu, a který pro-

střednictvím rady města Utrechtu byl přednesen kulturní komisi Evropského společenství v Bruselu. Proto také kniha ponese znak společenství.

Publikaci bude možné koupit přímo ve vile, ve Fragnerově galerii v Praze a v některých vybraných knihkupectvích v Brně i v Praze. Lze ji objednat na adrese Památkového ústavu v Brně, Radnická 2, 601 54.

S E M I N Á Ř E

POCTA MAXI DVOŘÁKOVI

25. června 1994 uspořádal Památkový ústav v Brně ve spolupráci s referátem kultury Okresního úřadu ve Znojmě a Obecním úřadem v Hrušovanech nad Jevišovkou u příležitosti 100. výročí úmrtí Maxe Dvořáka seminář k odkazu tohoto významného spoluvůdce moderního dějepisu umění a zakladatele oboru památkové péče.

Úvodní slovo pronesl ředitel Památkového ústavu v Brně ing. Zdeněk Novák. Referáty přednesly prof. PhDr. Rudolf Chadraba, CSc. z Univerzity Palackého v Olomouci (Max Dvořák a metoda dějepisu umění) - otiskujeme v plném znění v tomto čísle Památkové péče na jižní Moravě; PhDr. Jiří Kroupa z ústavu dějin umění Masarykovy univerzity v Brně (Max Dvořák, Hans Tietze a Lebendige Kunstwissenschaft); prof. PhDr. Miloš Stehlík z Památkového ústavu v Brně (Max Dvořák a současná památková péče) a PhDr. Jan Kozdas z Památkového ústavu v Brně (Hrušovany nad Jevišovkou a jejich kulturní památky).

Součástí semináře byla výstavka o životě a díle Maxe Dvořáka připravená PhDr. Marií Kourkovou z PÚ v Brně.

Obecní úřad v Hrušovanech připravuje publikaci o svém městě, součástí které má být i studie o Maxi Dvořákovi.

redakce

SEMINÁŘ PRACOVNÍKŮ REGIONÁLNÍCH PAMÁTKOVÝCH ÚSTAVŮ ZAMĚŘENÝ NA PROBLEMATIKU RESTAUROVÁNÍ

Tento seminář uspořádaly Státní ústav památkové péče Praha a Památkový ústav v Brně ve dnech 25. – 27. října 1994. Konal se v budově brněnského památkového ústavu. Referující byli z řad odborných pracovníků památkových ústavů i samotných restaurátorů: Amálie Krutinová, Lubomír Sochor a Martin Janiš z Pražského památkového ústavu, Josef Burget a Eva Stará z Památkového ústavu středních Čech, Libor Turčan a Jaroslav Krátký z Památkového ústavu v Ústí nad Labem, Gabriela Niklová z Památkového ústavu v Olomouci.

Součástí semináře byla exkurze po městě Brně zaměřená na prováděné restaurátorské akce, návštěva Hustopečí u Brna - prohlídka restaurátorských prací v kostele sv. Václava a sv. Anežky České, mikulovské hrobky Ditrichštejnů, zámků Lednice a Valtice, objektů lednicko-valtického areálu a kostela Povýšení sv. Kříže v Nebovidech u Brna.

Přínos semináře spočívá především v možnosti výměny zkušeností z jednotlivých krajů, konzultace o postupech a používaných technologiích při restaurování uměleckých památek.

redakce

CELOSTÁTNÍ SEMINÁŘ S MEZINÁRODNÍ
ÚČASTÍ O HISTORICKÝCH ZAHRADÁCH
A PARCÍCH NA ZÁMKU VE VALTICÍCH
VE DNECH 13.–15. ZÁŘÍ 1994

Program byl tvořen přednáškami odborníků z různých institucí a exkurzemi do historických zahrad a parků v Holešově, Kroměříži, Buchlovicích, Miloticích a Lednici. Součástí byl i neformální společenský program. Semináře se zúčastnilo 71 odborníků a 11 hostů domácích i zahraničních.

V odborné části vystoupili se svými referáty :

Doc.ing.Miloš Pejchal, CSc. , Vysoká škola zemědělská Brno, zahradnická fakulta v Lednici na Moravě
Metody regenerace starých stromů a okrasných dřevin

Doc. ing.arch. Otakar Kuča, CSc., Praha
Zhodnocení použitých sortimentů rostlin v historických zahradách a parcích v historickém sledu a možnosti uplatnění nových vyšlechtěných nebo objevených druhů a kultivarů rostlin a jejich soustředění v jednotlivých typech parků

Mgr. Petr Novák,
Ministerstvo životního prostředí ČR , Praha
Právní normy památkové péče a ochrany přírody a životního prostředí a jejich vzájemné vazby

Ing.Václav Tetera, CSc.,
Muzeum Kroměřížska , Kroměříž
Úloha ovocných stromů v historických zahradách a parcích

Ing.Jan Ondřej, Správa Pražského hradu,
divize zahrad, Praha
Výživa zmlazovaných živých plotů, stromů a trávníků

Ing.Ivo Tábor,CSc., Výzkumný ústav okrasného zahradnictví v Průhonicích
Dendrologická zahrada Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích

Ing. Antonín Marian Svoboda, CSc., Praha
Koreferát k přednášce Doc. ing. arch. Otakara Kuči,CSc.

Ing.Zdeněk Novák, Památkový ústav v Brně
Lednicko-valtický areál jako významný doklad krajinářské tvorby ve střední Evropě
Diskusní příspěvky přednesli

Ing.arch. Jan Kaigl, Ministerstvo kultury ČR, Praha

Václav Zbránek, firma Hortus, Heyrovského 46,
Plzeň

Ing. Petr Kubeša, Památkový ústav Olomouc

Mgr.Ewa Muras, Ogrodek ochrony zabytkowego krajobrazu Palacowo-ogrodowych, Warszawa

Ing. Jiří Netolický, firma Eden,
Mendlovo náměstí 1a, Brno

Prof.ing. Jaroslav Machovec, CSc

Výsledkem semináře je mimo jiné i 56tistránkový sborník, vydaný Památkovým ústavem v Brně v červenci 1995, obsahující plné znění všech přednášek, program semináře a seznam jeho účastníků.

redakce

SEMINÁŘ BYDLENÍ A PAMÁTKOVÁ PÉČE
NA PŘÍKLADU UTRECHTU A BRNA

Mezi městem Utrecht v Nizozemí a městem Brnem v České republice se vyvíjí už od roku 1990 spolupráce, jejímž hlavním cílem je výměna znalostí a zkušeností na poli vzdělávání, obchodu, průmyslu a místní správy.

Během posledního roku se uskutečnily různé aktivity v okruhu památkové péče a bytové výstavby - jednalo se hlavně o individuální pracovní zkušenosti. Aby se aktivita spojená se spoluprací rozšířila na širší skupinu lidí, jejichž práce je zaměřena na tyto problémy, byl zorganizován ve dnech 21.-24. června 1994 v prostorách Staré radnice v Brně seminář o bydlení a památkové péči. Odborníci v oblasti bytové výstavby a památkové péče z Nizozemí i České republiky pronesli krátké příspěvky, po nichž následovala diskuse na přednesená témata. Jeden den byl věnován exkurzi do míst diskutovaných na přednáškách. Na seminář byli pozváni pracovníci zainteresovaných úřadů a městští radní.

Seminář byl organizován za město Brno Útvarem hlavního architekta města Brna (demografie a bytová výstavba), Magistrátem města Brna (odbor bytový, odbor památkové péče a odbor zahraničních vztahů), Památkovým ústavem v Brně a Kulturním a informačním centrem města Brna. Za město Utrecht Odborem bytové výstavby města Utrechtu a bytovým družstvem „Prinses Juliana“.

Závěry ze semináře:

Památková péče se ubírá v městě Brně i v Utrechtu

velmi podobnou cestou. Problémy jsou téměř stejné. Systém památkové péče se liší pouze organizací institucí. V Utrechtu už pět let budují systém pasportizace památek, včetně všech průzkumů, což by bylo i v Brně velmi potřebné (systém CHER). Spolupráce se tudíž může odvíjet na širokém poli témat společných zájmů a úkolů.

Velmi zajímavý a účinný je holandský systém dotací při opravách a rekonstrukcích památek - upřednostňování drobných oprav - 60% dotace.

Holandská strana nám konkrétně nabízí pomoc a spolupráci v tzv. „Pilotním programu“, viditelném na obou stranách. Po několika jednáních se obě strany shodly na tématu atraktivním pro obě dvě strany, a sice na rekonstrukci vily Tugendhat, která je brněnským unikátem a pro holandskou stranu je analogií vily Rietveld - Schroder v Utrechtu.

Pomoc by spočívala v získání sponzorů v Holandsku, představa holandské strany, co se týká výše finanční pomoci, se pohybuje okolo 1. 500. 000,- Kč pro úvodní etapu. Dále jsou ochotni i nadále spolupracovat ve vzdělávacím programu a vzájemném předávání „know how“.

Památkovým ústavem bude holandské straně předložen návrh etapizace prací a finančních potřeb pro rekonstrukci vily Tugendhat, aby mohla být další spolupráce dále konkretizována.

V současné době probíhá akce nabídnutá Utrechttem - představení a prosazení „pilotního programu“ a rekonstrukce vily Tugendhat do programu ECOS evropské komise v Bruselu.

E.B.

V Ý S T A V Y

KAMÉLIE JAPONSKÁ

Ve dnech 3.– 5. března 1995 se v Místodržitelském paláci na Moravském náměstí v Brně uskutečnil již třetí ročník výstavy kvetoucích kamélií. Tentokrát bylo aranžmá mnoha druhů této květiny zasazeno do prostředí japonérií ze zámeckých a hradních sbírek. Přístě představí zahradníci tyto krásné květiny v domácím prostředí zámku Rájec nad Svitavou, kde jsou po léta pěstovány.

red.

ROMAN HAVELKA

Správa státního hradu Bítov uspořádala pro letní měsíce výstavu obrazů akademického malíře Romana Havelky, žáka prof. Julia Mařáka, (narodil se 30.4.1877 v Jemnici na Moravě a zemřel 20.6.1950 ve Znojmě). Velkou část své krajinářské tvorby zasvětil Podyjí. Výstava je příjemnou upomínkou na malíře i podobu krajiny, která se v uplynulých letech změnila k nepoznání.

red.

LILIE A PIVOŇKA

V brněnském technickém muzeu se v červnu 1995 konala výstava aranžování lilií a pivoňek ze zámeckých zahrad v Lysicích, v Rájci nad Svitavou a v Miloticích. Květinová aranžmá doprovázela výstava šlechtických erbů z období stavovského povstání, které byly zapůjčeny z hradu Bítova a jejichž autorem je pan Miloš Magni.

ZNOJMO VE VÍDNI

Od 7. do 21. června 1995 byla na českém velvyslanectví ve Vídni otevřena výstava Znojemský region, kterou uspořádal okresní úřad ve Znojmě. Ve vstupních místnostech zastupitelství se prezentovala města Znojmo a Moravský Krumlov, hrad Bítov, zámek Vranov nad Dyjí a chráněná krajinná oblast Podyjí společně s pracemi několika regionálních řemeslníků a výtvarníků. Památkový ústav se podílel na výstavě právě prezentací zámku Vranov a hradu Bítov.

red.

CÍRKEVNÍ TEXTILIE

Ve státním zámku v Miloticích probíhá výstava Církevní textilie. Cílem této malé výstavy, pořádané u příležitosti zpřístupnění restaurované zámecké kaple v Miloticích, je nejen snaha ukázat veřejnosti předměty z jejího původního inventáře, ale také další liturgické památky z fondů objektů ve správě Památkového ústavu v Brně, které jsou vystavovány touto formou poprvé. Zároveň tímto zahajujeme sérii tematických výstav, které by návštěvníky památkových objektů postupně seznamovaly s předměty ukrytými v depozitářích.

Vystavené církevní textilie jsou ukázkou výtvarné a řemeslné činnosti anonymních tvůrců klášterních dílen i laiků, často z řad samotné šlechty. Na rozdíl od profánních oděvů, které většinou během doby zanikly, liturgické textilie představují největší část fondu textilií hradů a zámků vůbec a co do zdobnosti a náročnosti jistě patří k vrcholným příkladům dobové produkce.

K výstavě vydal PÚ v Brně katalog.

M.S

H R A D Y A Z Á M K Y

Hrady a zámky ve správě Památkového ústavu v Brně se jako každoročně pečlivě připravovaly na turistickou sezónu. Obecně se očekávalo po létech značného útlumu návštěvnosti zvýšení zájmu o tyto památky. K tomu by měly napomoci u různé propagační akce (o některých jsou zmínky na jiných místech bulletinu), které vyšly z iniciativy pracovníků objektů nebo přímo z Památkového ústavu. Společnou snahou je zvýšení úrovně provozu návštěvnických tras, ale i zlepšení celkového zázemí pro návštěvníky - prodeje publikací a suvenýrů, zajištění občerstvení, informačního servisu apod. Tyto otázky jsou řešeny společně s místními orgány, s podnikateli atd. Nutno konstatovat, že na vylepšování je toho stále dost.

Co nového přinesla sezóna 1995 na jednotlivých objektech :

Hrad Bítov – Od 1. 7. 1995 byla zpřístupněna další část hradního paláce a expozice historického porcelánu firmy Haas a Czjzek.

Zámek Bučovice - v nové sezóně (s novou katelánkou paní Evou Štěpánovou) byla poněkud pozměněna návštěvnická trasa. Prohlídka začíná v nově upravených prostorách a první místností je nyní Zaječí sál, v němž prohlídka dříve končila.

Zámek Lednice – Od 15. června 1995 byl na zámku Lednice zahájen provoz v nově zpřístupněných interiérech. Jedná se o soukromá apartmá, která až do své smrti v roce 1881 užívala kněžna Františka z Lichtenštejna, vdova po stavebníkovi poslední, novo-

gotické přestavby zámku Aloisovi II., knížeti z Lichtenštejna.

Zámek Lysice - v hlavní části sezóny je provoz na zámku zpestřen Lysickými letními fériemi - komplexem různých kulturních aktivit, do jejichž pořádání je zapojen místní obecní úřad, ale i řada podniků z blízkého okolí.

Zámek Milotice - konala se zde výstava církevních textilií, bližší informace jsou uvedeny v předcházejícím článku

Zřícenina Nový Hrádek - otevření nové vyhlídky

Hrad Pernštejn – Díky dokončení stavebních úprav na 4. nádvoří byly na tomto hradě zřízeny nové vstupní prostory. Návštěvníci si mohou nyní ve velmi pěkných a příjemných prostorách, zakoupit vstupenku, pohlednici, publikaci či nějaký suvenýr. Současně si mohou prohlédnout galerii vedoucí hradu Pernštejna, expozici věnovanou stavební historii hradu a expozici věnovanou třicetileté válce, v jejímž průběhu byl hrad Pernštejn před 350 lety neúspěšně obléhán.

Zámek Rájec nad Svitavou – V prostorách pokladny zámku je možno zhlédnout panelovou výstavku fotografií z minulých ročníků výstav kamélií, které jsou s tímto zámkem a jeho zahradou nerozlučně spjaty.

Zámek Valtice - již na konci loňské sezóny mohli návštěvníci navštívit opravenou vstupní expozici seznamující s historií zámku a jeho majiteli . Stalo se již

tradici, že v červenci se zámek stává místem konání Festivalu barokní hudby. Jeho součástí jsou vystoupení špičkových našich a zahraničních umělců, garden party a ohňostroj.

Zámek Vranov nad Dyjí -Ve dnech 20. – 21. října 1995 se na zámku Vranov nad Dyjí uskuteční mezinárodní sympóziu, které bude věnováno dominantní partii zámku, Sálu předků. Od dokončení jeho umělec-

ké výzdoby uplyne letos 300 let. Náplní pracovního setkání bude vědecké zhodnocení tohoto mimořádného díla barokní architektury, sochařství, malířství i řemesla, uměleckohistorický, ikonografický a ikonologický výklad vranovského zámku i diskuse nad novými poznatky, které vyplynuly ze stavební analýzy objektu. Ze semináře by měl vzejít sborník..

red.

ORGANIZAČNÍ STRUKTURA PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ

ODBOR ŘEDITELE

ředitel
sekretariát
Oddělení právní
Oddělení technicko - organizační
Oddělení technické přípravy staveb
Oddělení publikační
Referát personální
Referát kontroly, CO, PO, BOZP
Referát pro styk s veřejností

ODBOR PAMÁTKOVÉ PÉČE

vedoucí odboru
sekretariát
Oddělení památkové péče
odborní garanti pro okresy Blansko, Brno-město, Brno-venkov, Břeclav, Hodonín, Jihlava, Kroměříž, Prostějov, Třebíč, Uherské Hradiště, Vyškov, Zlín, Znojmo, Žďár nad Sázavou a detašovaná pracoviště v Telči a v Jihlavě.
Oddělení specialistů
specialisté pro obory:
zahradní a krajinářská architektura, lidová architektura, restaurování, technické a mimoumělecké památky, archeologie, instalace a prezentace uměleckých památek, staré tisky a zámecké knihovny

Oddělení evidence památek
Oddělení dokumentace památek
Oddělení průzkumu

ODBOR EKONOMICKÝ

vedoucí odboru
Referát Práce a mzdy
Referát účtáren
Oddělení celopodnikových služeb

Státní hrad BÍTOV

Státní zámek BUČOVICE
Státní zámek LEDNICE
Státní zámek LYSICE
Oddělení zahrad Lysice
Státní zámek MILOTICE
Oddělení zahrad Milotice
Státní hrad PERNŠTEJN
Státní zámek RÁJEC NAD SVITAVOU
Oddělení zahrad Rájec n.Svit.
Státní zámek VALTICE
Oddělení zahrad Valtice
Státní zámek VRANOV NAD DYJÍ

Závěrem.

Chtěli bychom ještě jednou vyzvat všechny zájemce o publikování v novém bulletinu Památkového ústavu v Brně, aby se obraceli na publikační oddělení PÚ v Brně, Radnická 2, tel.: 42321232 (PhDr. Eva Dvořáková, Bohdana Fabiánová).

Přivítáme také Vaše reakce na již vypublikované články, nové náměty nebo připomínky formou dopisu či telefonátu.

Vyzýváme rovněž podnikatele v oblasti rekonstrukce památek, restaurování a v dalších oborech souvisejících s památkovou péčí, aby využili možnosti cílené reklamy v Památkové péči na jižní Moravě a inzerovali na jejich stránkách. Těšíme se na spolupráci s Vámi.

redakce

STABIL spol. s r.o.

HLINKY 142c, 603 00 BRNO
ČESKÁ REPUBLIKA
TEL./FAX ++42 - 5 - 4321 5720
TEL. ++42 - 5 - 33 00 01

SERIÓZNÍ SLUŽBY INVESTORŮM

- ◆ projekty rekonstrukcí památek
- ◆ statické posudky
- ◆ dodávky staveb na klíč
- ◆ zastupování investorů ve stavebním procesu

FIRMA POSKYTUJE VŠECHNY SLUŽBY ROVNĚŽ V ANGLIČTINĚ
PLEASURE FOR US TO SATISFY OUR CLIENT'S WISHES IN ENGLISH

**ODBORNÁ SPECIALIZOVANÁ
FIRMA NA STATICKÉ
ZAJIŠŤOVÁNÍ BUDOV
PROVEDE**

**SANACE A REKONSTRUKCE
BUDOV OBYTNÝCH, PRŮMY-
SLOVÝCH A INŽENÝRSKÝCH**

- PRŮZKUM
- POSOUZENÍ
- NÁVRH NA SANACI
- KOMPLEXNÍ PROJEKTOVOU
DOKUMENTACI

nejmodernější technologie: spínání, vrtání a řezání
diamantovými nástroji, zesilování konstrukcí,
torkretování, injektování betonových a zděných
konstrukcí, protézování dřevěných konstrukcí
**VYSOKÁ TECHNICKÁ ÚROVEŇ, ODBORNOST,
KVALITA, VÝHODNÉ CENY**

SARON
Sanace, rekonstrukce, statické zajišťování budov
Příční 7, 602 00 Brno, tel. 57 68 60

Molat

údržba a rekonstrukce
památkových objektů

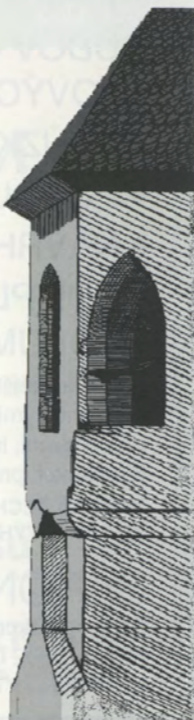

kostel v Křenové
a Boskovicích
zámek Valtice,
Lednice,
Rájec nad Svitavou,
Lysice,
Boskovice

hrad Pernštejn,
Boskovice,...

**Informujte se
o kvalitě naší práce.**

Molat, Sokolovská 27,
679 63 Velké Opatovice
tel./fax 0501/95 103

Sdělení redakce:

Autorům

Príspevky dodávejte pokud možno na disketě (3,5 palce) v běžných textových editorech pro počítače PC nebo Macintosh, nebo ve strojopise (30 řádků na jedné straně). Obrazový materiál musí být řádně popsán. Prosíme o kvalitní předlohy. Nevyžádané příspěvky se nevrací.

Zájemcům o zveřejnění reklamy

Reklamu nabízíme firmám i jednotlivcům, jejichž činnost souvisí s památkovou péčí.

Cena celostránkové inzerce je 6 000,- Kč.

Památková péče na jižní Moravě
vychází nepravidelně

Vydává: Památkový ústav v Brně

Redakce: Radnická 2, 601 54 Brno, tel.: 42321232,
fax: 42212298

Redakční rada: Ing. Zdeněk Novák (předseda),

Prof. PhDr. Miloš Stehlík,

Ing. PhDr. Miloslav Housovský,

PhDr. Eva Dvořáková,

Mgr. Marta Procházková

Zodpovědný redaktor: Bohdana Fabiánová

Výtvarný redaktor: Jarmila Marvanová

Náklad: 800 kusů

Tisk: T.D.V. Vladimír Dilhof

Objednávky zasílejte na adresu redakce.

Za původnost a věcnou správnost příspěvků odpovídají autoři,
jejich stanoviska a názory nemusí být totožné se stanovisky vydavatele.

